

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

GENEZE PŘEMYSLOVSKÉ POVĚSTI DO 14. STOLETÍ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Magdalena Záborská

Učitelství pro 2. stupeň ZŠ, obor Čj-D

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Novotný

Plzeň, 2014

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni 30. června 2014

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování:

Za vedení a cenné rady děkuji Mgr. Jiřímu Novotnému.

ORIGINAL ZADÁNÍ KVALIFIKAČNÍ PRÁCE

Anotace

Tématem práce je vznik a vývoj české přemyslovské pověsti v hagiografických a historiografických pramenech od 10. do konce 14. století. Práce se zabývá jednak proměnou jednotlivých motivů pověsti, jednak zařazením látek vyprávějících o původu přemyslovské dynastie k literárnímu žánru. Poslední kapitola obsahuje návrh projektu, který by měl žáky 2. stupně ZŠ seznámit s vlivem pověstí na český kulturní život v 19. a 20. století.

Klíčová slova

přemyslovská pověst, kronika, legenda, 14. století, literární motiv, literární žánr

Abstract

The topic of the thesis is the origin and evolution of the Czech Přemyslid myth in hagiographic and historiographic sources from the 10th to the end of the 14th century. The thesis is concerned with the variation of the individual motives of the myth, and also with classification of the resources narrating the origins of Přemyslid dynasty into literary genre categories. The last chapter contains a scheme of school project which makes pupils acquainted with the effect of myths on czech cultural life in the 19th and 20th century.

Keywords

přemyslid myth, chronicle, legend, 14th century, literary motive, literary genre categories

OBSAH

ÚVOD.....	2
1 PRAMENY A LITERATURA.....	3
2 POVĚST A MÝTUS Z HLEDISKA ŽÁNRU.....	15
3 GENEZE PŘEMYSLOVSKÉ POVĚSTI.....	24
4 PRAKTICKÁ APLIKACE ZNALOSTÍ PŘI VÝUCE NA 2. STUPNI ZŠ.....	70
ZÁVĚR	74
RESUME.....	77
SEZNAM LITERATURY.....	78

Úvod

Jako téma své diplomové práce jsem si vybrala vznik přemyslovské pověsti a její vývoj do 14. století v českých hagiografických a historiografických pramenech, tedy od Kristiánovy legendy, kde najdeme první zmínku, až po kroniky doby Karla IV. Horní hranice je vymezena počátkem husitského hnutí, které v podstatě přerušilo dosavadní kulturní vývoj v českých zemích. Humanistická a renesanční literatura již vychází z jiných zdrojů a užívá jiné postupy, není tedy pro tuto práci relevantní.

Důvodem k výběru tématu bylo zaujetí historickým obdobím vlády Přemyslovců v Čechách a také vývojem „všem známé“ pověsti – jejím postupným obohacováním jednotlivými motivy.

Čerpali jsme jednak z tzv. Kristiánovy legendy, dále z Kosmovy Kroniky české, Kroniky tak řečeného Dalimila a z kronik doby Karla IV., zejména z kroniky Přibíka Pulkavy z Radenína, který jako jediný z autorů rozšířil přemyslovskou pověst o další motivy, jak ukážeme v kapitole Geneze přemyslovské pověsti. Giovanni Marignola a opat Neplach většinou parafrázovali starší prameny, z nichž čerpali.

Cílem práce je popsat postupný vývoj přemyslovské dynastické pověsti¹ od doby vzniku a rozvíjení jejích motivů po konec 14. století. Zamysleme se také nad tím, odkud kronikáři čerpali svou inspiraci. V neposlední řadě se práce bude zabývat otázkou žánru, tedy zda se jedná skutečně o pověst v literárněvědném významu. Rádi bychom také nastínili, jak je možné využít „českých pověstí“ ve výuce dějepisu a zejména literatury, protože kulturní dění, zejména v druhé polovině 19. století, bylo reflexí pověstí velmi ovlivněno. Byly jakýmsi potvrzením starobylosti českého národa, něčím, na co mohl být český národ hrdý, a staly se jednou z hybných sil českého národního obrození, povzbuzením ve snaze dokázat právo Čechů na samostatný státní celek. Bohužel toto zaujetí pro „velikou minulost“ českého národa s sebou přineslo řadu dezinterpretací a dodnes trvajících vědeckých sporů. Rozpletení tohoto uzlu však není cílem naší práce.

¹ Přemyslovskou dynastickou pověstí rozumíme látku, která v pramenech začíná vyprávěním o příchodu kmene na naše území a končí smrtí kněžny Libuše. O dívčí a lucké válce se zmíníme jen velmi okrajově, rovněž i o posloupnosti českých knížat od Přemysla po Bořivoje.

1 PRAMENY A LITERATURA

Prameny

Prameny využitě pro tuto práci jsou jak povahy hagiografické (Kristiánova legenda) tak historiografické (kroniky od Kosmy přes Dalimila až po Přibíka Pulkavu z Radenína). Mají rozličnou vypovídací hodnotu, literární i historické kvality.

Kristiánova legenda² je hagiografickým dílem, o jehož pravost, autorství a dataci byly vedeny četné spory. Tato otázka je však mimo rozsah naší práce. Budeme tedy vycházet z názorů Josefa Pekaře a jeho následovníků³ a předpokládat, že legenda vznikla v 10. století a jedná se o jeden z nejdůležitějších zdrojů poznání dějin raného českého státu. Autorství pro účely této práce není důležité, má se však za to, že Kristián byl blízkým příbuzným biskupa Vojtěcha (v díle jej jmenuje svým „nejdražším synovcem“),⁴ ale zároveň byl zřejmě také pokrevně spřízněn s rodem přemyslovským. Dílo je psáno latinsky, často je rovněž používán název *Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*. Začíná vyprávěním o působení cyrilometodějské misie na Moravě, následuje křest knížete Bořivoje a jeho družiny Metodějem. Od třetí kapitoly dále jsou potom vypsány život a zázraky svaté Ludmily, následně pak i jejího vnuka svatého Václava.

Pro naši práci je relevantní pouze část 2. kapitoly, kterou nyní citujeme: *Ale Slované čeští, usazení pod samým Arkturem a oddaní uctívání model, žili jako kůň neovládaný uzdou, bez zákona, bez knížete nebo vládce a bez města, potulující se roztroušeně jako nerozumná zvířata, toliko širý kraj obývali. Konečně když byli postiženi zhoubným morem, obrátili se, jak pověst vypravuje, k nějaké hadačce se žádostí o dobrou radu a o věštecký výrok. A když jej obdrželi, založili hrad a dali mu jméno Praha. Potom nalezše nějakého velmi prozíravého a důmyslného muže, jenž se jenom orbou zabýval, jménem Přemysla, ustanovili si ho podle výroku hadaččina knížetem nebo vladařem, davše mu za manželku svrchu řečenou pannu hadačku.*

² LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav (ed.). *Kristiánova legenda. Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*. Praha: Vyšehrad, 2012.

³ LUDVÍKOVSKÝ, J. (ed.). *Kristiánova legenda*, 2012; TŘEŠTÍK, Dušan, SOMMER, Petr a ŽEMLIČKA, Josef. *Přemyslovci. Budování českého státu*. Praha: NLN, 2009.

⁴ LUDVÍKOVSKÝ, J. (ed.). *Kristiánova legenda*, 2012, s. 11.

A když byli takto konečně vysvobozeni z rozličných ran morových, stavěli si v čelo po svrchu řečeném knížeti vladaře neboli vévody z jeho potomstva, sloužíce modlám a bůžkům a bujně slavíce oběti podle pohanských obyčejů, až nakonec vláda nad tou zemí připadla jednomu z rodu těchto knížat, jménem Bořivojovi.⁵

Jednotlivým motivům a jejich možnému původu se budeme věnovat později.

Kosmova kronika⁶ je historiografické dílo, rovněž psané latinsky. O dataci díla ani o jeho autorství nejsou žádné pochybnosti. Kronikář Kosmas byl děkanem pražské kapituly při svatém Vítu, zemřel roku 1125 a veškeré informace o něm známé pocházejí z textu kroniky. Byl velice vzdělaný, studoval na škole v Lutychu a mnoho cestoval po Evropě. O jeho životě, ideovém zázemí a politických názorech podrobněji pojednává práce D. Třeštíka, nazvaná prostě Kosmas.⁷ Co se kroniky týká, jedná se o jedno z nejvýznamnějších literárních děl, která v českých zemích ve středověku vznikla a zároveň o jeden z nejdůležitějších historických pramenů pro období českého raného středověku. Předlohou pro celkové pojetí díla byla zřejmě kronika opata porýnského kláštera Reginona z Prümü, z níž Kosmas převzal vcelku některé pasáže.⁸ Pro nás je důležité, že podstatnou součástí Kroniky Čechů je i složka ideologická, totiž obhajoba vládnoucí přemyslovské dynastie, objasnění jejího původu a legitimacy nároku na vládu nad územím. Je téměř jisté, že přemyslovská pověst je součástí této ideologie a politického programu. U Kristiána nalézáme, co se přemyslovské pověsti týče, jen několik málo motivů, konkrétně je to způsob života českých Slovanů, postižení morem, žádost o radu od jakési hadačky (Kristián ani nezná její jméno), věštbu založení hradu Praha, ustanovení oráče Přemysla knížetem, jeho sňatek s pannou hadačkou a následně konstatování, že kníže Bořivoj byl z Přemyslova rodu. Kosmas tyto motivy přebírá a dále rozpracovává. Příkladem může být jméno věštkyně – Libuše, její otec Krok a dvě sestry Tetka a Kazi atd.

⁵ LUDVÍKOVSKÝ, J. (ed.). *Kristiánova legenda*, 2012, s. 19. „*At vero Sclavi Boemi, ipso sub Arcturo positi, cultibus idolatrie dediti, velut equus infrenis sine lege, sine ullo principe vel rectore vel urbe, uti bruta animalia sparsim vagantes, terram solam incolebant. Tandem pestilencie cladibus attriti, quandam phitonissam, ut fama fertur, adeunt, postulantes spiritum consilii responsumque divinacionis. Quo accepto civitatem statuunt, nomenque inponunt Pragam. Post hinc invento quodam sagacissimo atque prudentissimo viro, cui tantum agriculture officium erat, responsione phitonisse principem seu gubernatorem sibi statuunt, vocitatum cognomine Premizl, iuncta ei in matrimonio supramemorata phitonissa virgine. Sicque a clade et multiplici peste tandem eruti, dehinc a supra memorato principe ex sobole eius rectores seu duces preposuere sibi, servientes demoniorum simulacris et prophanis sacrificiorum ritibus bachantes, donec ad extremum dominatus eiusdem regni pervenit ad unum ex eisdem principibus ortum, vocitatum Borivoi.*“

⁶ HRDINA, Karel. *Kosmova kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949.

⁷ TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmas: studie s výběrem z Kosmovy kroniky*. Praha: Svobodné slovo, 1966.

⁸ TAMTÉŽ, s. 54–55.

U Kosmy se například poprvé objevuje téma Libušina soudu, dívčí války, lucké války (s navazujícími příběhy Neklana a Tyra, námět Durynkovy zrady...). V neposlední řadě jmenuje kronikář také osm bájných knížat. Následně teprve začíná vyprávění, které sám Kosmas označuje za pocházející z hodnověrného podání. Mezníkem je rok 894, kdy byl dle Kosmy biskupem Metodějem pokřtěn kníže Bořivoj.⁹ Kronikářem uváděné datum je zřejmě chybné, skutečná datace křtu je však problematická, jak podrobně rozebírá Třeštík v Počátcích Přemyslovců.¹⁰ Pravděpodobně byl Bořivoj pokřtěn po dobytí Čech moravským knížetem Svatoplukem (jaro 883) a před úmrtím biskupa Metoděje (6. 4. 885).¹¹

Poměrně zajímavé je zamyšlení nad tím, kde Kosmas čerpal inspiraci, jestli se jedná o využití dobově oblíbených motivů a jeho osobní invenci (podpořenou velkou vzdělaností a osobním rozhledem), či využil jakési (nejspíše ústně) tradované evropské látky z hrdinských písní, jak postuluje na základě srovnávacích studií evropských literatur například Karbusický,¹² popřípadě zda se jedná o transformované a folklorizované pozůstatky mýtů a zvyklostí z indoevropské tradice, jak se domnívá Třeštík.¹³ Je velmi pravděpodobné, že jde o kombinaci všech tří zmíněných možností. Také se můžeme ptát, jakému čtenáři byla tato látka určena a zda byla určena k přednesu či k předčítání. Pokusíme se na tyto otázky odpovědět v následujícím textu práce.

Kosmova kronika se později stala předlohou pro další pokusy zpracovat české dějiny, jako zdroj ji využívali například Dalimil či Přibík Pulkava z Radenína.

Kronika tak řečeného Dalimila¹⁴ je považována za historicky nespolehlivé, avšak literárně velmi ceněné dílo. Její autor není znám, zřejmě šlo o velmi vzdělaného nižšího šlechtice, pravděpodobně duchovního stavu. Jméno Dalimil se poprvé objevuje v Hájkově kronice a s autorstvím tohoto díla jej spojila až barokní historiografie, konkrétně Tomáš Pešina z Čechorodu a následně Bohuslav Balbín. Kronika je psána česky, ve verších a záznamy jsou dovedeny do roku 1314

⁹ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 28: *Hostivít zplodil Bořivoje, jenž první z knížat byl pokřtěn od ctihodného Metoděje, biskupa Moravského, za časů císaře Arnulfa a krále moravského Svatopluka; TAMTÉŽ*, s. 37: *Roku od narození Páně 894. Pokřtěn byl Bořivoj, první křesťanský kníže svaté víry.*

¹⁰ TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935)*. Praha: NLN, 2008, s. 312–347.

¹¹ TAMTÉŽ, s. 338.

¹² KARBUSICKÝ, Vladimír. *Báje, mýty, dějiny. Nejstarší české pověsti v kontextu evropské kultury*. Praha: Mladá fronta, 1995, s. 106 a následující – „Lucká válka“ jako hrdinský zpěv a jeho vzory.

¹³ TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů (7.–10. století). Tři studie ke „starým pověstem českým“*. Praha: NLN, 2008.

¹⁴ DAŇHELKA, Jirí, HÁDEK, Karel a HAVRÁNEK, Bohumil (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1–3*. Praha: Academia, 1988–1999.

(s dodatky do roku 1325). Autorovým cílem zřejmě nebylo vypsát podrobně dějiny Čech, spíše se snažil předložit recipientům díla aktuální problémy své doby, vzbudit to, co bychom dnes nazývali „vlasteneckým cítěním“ a činil tak na základě vybraných událostí a příběhů. Těmito recipienty byla pravděpodobně česká šlechta řešící problém svého postavení v království a spory o moc – s panovníkem a také s nově vznikající vrstvou měšťanů. Již v látce pověstí si můžeme všimnout například odporu k cizozemcům – úředníkům, kteří přišli do země s králem, ale také k novým německým osídlencům. Konkrétně se to týká čtvrté kapitoly, kdy Libuše odpovídá na žádost předáků lidu o knížecí vládu a varuje před vládou cizinců. Ohledně přemyslovské pověsti lze říci, že Dalimil aktualizuje Kosmův text, z něhož někdy doslovně opisuje, jindy se jím volně inspiruje, ale závislost na Kosmově kronice je stále zjevná. Značně však rozšířil a změnil látku dívčí války, která vyznívá odlišně od Kosmovy kroniky. Kromě jmen bájných knížat uvádí i jejich rodovou posloupnost. Následně parafrázuje a rozšiřuje Kosmův text o lucké válce. Jako prvního z knížat pak uvádí rovněž Bořivoje coby syna a následníka posledního bájného knížete Hostivíta a coby prvního z křesťanů. Podrobnějšímu rozboru konkrétních motivů a topoi¹⁵ se budeme věnovat dále.

Dalšími kronikami, v nichž můžeme nalézt reflexi přemyslovské pověsti, jsou kroniky, souhrnně označované jako kroniky doby Karlovy. Mezi tyto řadíme Kroniku Františka Pražského, Kroniku Pražského kostela Beneše Krabice z Weitmile, Kroniku českou Přibíka Pulkavy z Radenína, dílo Giovanniho Marignoly a Neplachovo Stručné sepsání kroniky římské a české.¹⁶

Z nich je pro naše účely nejvýznamnější dílo Přibíka Pulkavy z Radenína. Byl písařem pražského arcibiskupa, později rektorem školy u sv. Jiljí v Praze a nakonec farářem v Chudenicích. Zemřel roku 1380. Jeho kronika sice čerpá z Kosmovy, ale opět značně rozšiřuje původní látku pověstí. Byla sepsána latinsky, na objednávku samotného Karla IV. Kronika končí rokem 1330 a přes nejlepší podmínky vzniku (například přístup do královského archivu) není považována za historicky příliš spolehlivou. Jedná se spíše o kompilaci předchozích děl, přesto autor dokázal některá témata rozšířit a obohatit o další

¹⁵ Topoi – z řečtiny, pevná klišé či myšlenková výrazová schémata společná celé kulturní oblasti.

PETRÁČKOVÁ, Věra, KRAUS, Jiří aj. *Akademický slovník cizích slov A-Ž*. Praha: Academia, 2000, s. 767.

¹⁶ BLÁHOVÁ, Marie aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.* Praha: Svoboda, 1987.

motivy. Záhy sám své dílo přeložil do češtiny a to se stalo jedním z nejrozšířenějších středověkých historických spisů v Čechách vůbec.

Giovanni Marignola se ve svém vyprávění o počátcích Čech téměř důsledně drží Kosmovy kroniky, přesto nalezneme několik aktualizací a nových motivů, zejména co se týká látky o volbě Přemysla knížetem.

Opat Neplach sice vypravuje o Libuši i o povolání Přemysla od pluhu, ale pouze zkráceně přebírá témata z předchozích děl a nikterak je dále nerozvíjí.

Další dva kronikáři této doby, totiž František Pražský a Beneš Krabice z Weitmile se o mytických počátcích českého státu nezmiňují, svá vypravování začínají až ve druhé polovině 13. století (vláda Václava I., návrat Václava II. z braniborského zajetí).

Každý autor a původce pramene je determinován svým postavením ve společnosti. Významnou úlohu hrají i subjektivní okolnosti, jako je autorův rozhled a vzdělání, přístup k informacím a pramenům, schopnost těchto pramenů využít, jeho stylistické a jazykové schopnosti i snaha o objektivní vyjádření skutečnosti vůbec. Většina středověkých autorů byli příslušníci duchovenstva, případně laikové spojení s církevním prostředím. S jejich postavením souvisí i oblast zájmů a způsob vylíčení českých dějin. Sledují především osudy vládnoucí třídy, jde též o pohled na popisované události, který je nutně ovlivněn společenským postavením autora či jeho mecenáše. Velmi nápadná je tato stránka u oficiálních kronik, které měly sloužit politickým účelům a vyjadřovat oficiální ideologii, nežádka proto docházelo k úmyslnému zkreslení historické skutečnosti a jejímu přizpůsobení sledovanému záměru.¹⁷

Z uvedených důvodů pověsti nejsou pramenem pro dobu, o níž vypráví, ale pro dobu, v níž byly napsány. Lze je tedy zkoumat v kontextu doby a sociálních vrstev, jimž podání slouží.

Literatura

Odborné historické literatury, která se nějakým způsobem dotýká „starých pověstí českých“ jakožto písemného pramene informací o nejstarších dějinách našeho území, je od dob národního obrození nashromážděno více než dostatek. Termínem staré pověsti české rozumíme historicko – epické látky, jejichž nejstarší podobu známe z Kosmovy kroniky z 12. století a částečně také z legendy tak

¹⁷ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 7–8.

řečeného Kristiána z konce 10. století. Vědecká zpracování této problematiky však byla postižena obdobím romantismu, který prolнул Kosmovy texty s Rukopisem královédvorským a zelenohorským,¹⁸ jež považoval za autentické prameny a nikoliv za falza, kterými ve skutečnosti jsou. Vznikla tak představa lidového (folklorního) původu těchto látek, byly zařazeny do žánru pověstí, a to bez jakékoli vědecké kritiky – historické či lingvistické, bez jejich analýzy jakožto historického pramene, bez srovnávání s vývojem v ostatních evropských literaturách. Tato interpretace Kosmova textu jako svědectví pravěkých sociálních poměrů přetrvávala v české vědě díky zastáncům marxistické historiografie až do 80. let 20. století, přestože zahraniční badatelé dospívali díky využití komparatistické metody ke zcela jiným poznatkům. Dodnes je diskuse o původu těchto látek, jejich postav a motivů živá a značně nepřehledná, objevuje se několik názorových proudů, z nichž je téměř nemožné určit „ten správný“.

Naše práce se nezabývá pověstmi jako historickým pramenem, tím, jestli se popisované události odehrály či nikoli, jestli zmiňované postavy skutečně žily, tedy historickou věrohodností pověstí. Zajímá nás epická látka z literárního hlediska – její žánr, struktura, postavy, události a jednotlivé literární motivy, jejich původ (a vývoj), tedy i to, kde čerpal kronikář svou inspiraci. Nutně se tedy musíme zabývat, alespoň okrajově, i historickými okolnostmi vzniku pověstí, případně tím, o čem by mohly vypovídat z pohledu historika. Těchto pohledů však existuje velmi mnoho, jak již bylo zmíněno. Pokusíme se shrnout ve stručnosti nejdůležitější okruhy názorů.¹⁹

Velmi zkratkovitě řečeno, historikové doby národního obrození (Pavel Josef Šafařík, František Palacký a mnozí další) měli za to, že látky čerpaly z nějaké ústní předlohy, ze staré lidové pověsti o dávné minulosti kmene Čechů, která se ke Kosmovi dostala již v neúplné, pokažené podobě a následující generace kronikářů ji obohacovaly svými vlastními představami.

„Veliká mezera, pocházející z úplného nedostatku historických zpráv pro dobu tuto, nahraňuje se poněkud zvláštním oborem národních pověstí, kteréžto, ačkoli času nikde neudávají, přece po mnohá staletí v čelo dějin českých stavěny

¹⁸ Rukopis královédvorský – k boji Čechů s Franky se vztahuje báseň Zábaj, Slavoj i Luděk, o lucké válce vypráví báseň Čestmír i Vlaslav. Rukopis zelenohorský obsahuje fragment básně Sněmy a báseň Libušin soud.

¹⁹ Podrobněji názorový vývoj okolo pověstí reflektoval v kapitole Zákruť na cestě k vědeckému poznání KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny*, 1995, s. 76–95.

bývaly. Jsou to chudá rozpominání národa našeho z prvního jeho mládí, obvinutá o několik osobních jmen, jichžto původní dějinná osnova nepochybná sice jest, ale v dějepravném rozvinutí a upotřebení tím přísnějšího dozoru a výboru požaduje, čím častěji outek svůj postupem věků měnila; národ zajisté náš, na chudých zprávách, kteréž mu z nejstarší doby podány, dosti nemaje, věk po věku snažil se plodnou obrazností svou obohacovati a obživovati je, nové vždy osoby a skutky, dle pravdě podobného zdání svého, do nich vplétaje. Básnivé podání toto šlo během opačným proti dějinnému: praděd, věkem skutku bližší, méně pamatoval a věděl, nežli daleký potomek po něm vypravovati uměl. Pročež my, pozdějších rozprávek nedbajíce, pověsti ty tak vykládati budeme, jak nám z nejstarší doby podány jsou.“²⁰

Kosmova verze pověstí byla následně potvrzována Rukopisy zelenohorským a královédvorským. Vzniklá směska se následně stala jakýmsi potvrzením práva na existenci rodičího se moderního českého národa a její kritika byla nepřipustná.²¹

Do ní se pustili až pozitivisté kolem Gollovy školy. Nejprve byla prokázána nepravost tzv. Rukopisů a byly odmítnuty vlastenecké a romantické tendence staršího bádání. Josef Pekař následně obhajoval a úspěšně obhájil pravost tzv. Kristiánovy legendy, tvrdil, že legenda neobsahuje žádné anachronismy a poměry v ní líčené plně odpovídají poměrům 10. století, tudíž se nejedná o falzum první poloviny 14. století, jak se domníval Josef Dobrovský. Tento dlouholetý „spor o Kristiána“ rozebírá Třeštíková práce *Počátky Přemyslovců*,²² nepovažujeme proto za nutné se jím zde podrobněji zabývat, pouze konstatujeme, že vycházíme z názoru J. Pekaře.

Následně různí pozitivističtí badatelé, například folklorista Václav Tille či archeolog Lubor Niederle²³ popírali možnost původu výše zmíněných epických látek v lidových pověstech. Tvrdili, že se jedná o Kosmovy konstrukce a pouhé přebírání motivů a pasáží z antických děl, světové literatury a z bible. Jistá autentičnost pověsti o povolání Přemysla k vládě byla připisována jen Kristiánově verzi, i když i ta byla považována za umělou, protože politicky tendenční.

²⁰ PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, díl I., kn. II., čl. 2 (1. část). Praha: B. Kočí, 1921, s. 29.

²¹ TŘEŠTÍK, D. *Mýty kmene Čechů*, 2008, s. 22.

²² TÝŽ, *Počátky Přemyslovců*, 2008, s. 118–123.

²³ TÝŽ, *Mýty kmene Čechů*, 2008, s. 59–60.

Oproti tomu Třeštík²⁴ tvrdil, že nemuselo nutně jít o výpůjčku z cizích literatur, ale paralelu k domácí tradici. Na tomto poznatku v podstatě stojí možnost využití srovnávací metody. Ta se začala pomalu rozvíjet v první polovině 20. století, bohužel následně zasáhlo do diskuse autoritativní uplatňování marxismu ve společenských vědách po roce 1948.

Podrobněji situaci v české historické vědě rozebíral V. Karbusický.²⁵ Ve zkratce šlo o spor, jestli je, nebo není možné Kosmovy látky užít jako prameny pro dobu předhistorickou, tedy pro pohanský dávnověk, a jestli jsou tyto látky Kosmovou fikcí na základě četby antických autorů, či zda je převzal z lidového podání, v němž zůstávaly živé po celá staletí. Někteří badatelé, jako například medievista František Graus či archeolog Rudolf Turek se domnívali, že se jedná o Kosmovu fikci, a tudíž pramen pro 11. a 12. století, ne dříve, zatímco Zdeněk Nejedlý²⁶ a jeho následovníci tvrdili, že si pověsti Kosmas nemohl vymyslet, ale že je převzal z lidového podání a mají historické jádro.

Za nesmyslné považoval tyto teorie právě V. Karbusický,²⁷ když se odvolával nejen na výsledky mezinárodních folkloristických bádání a srovnávacích studií o evropské epické literatuře středověku, ale i na dobové reálie a společensko-historické faktory, například že Kosmas byl příslušníkem vyšší společenské vrstvy a tudíž těžko mohl poslouchat vyprávění nějakých prostých starců z lidu, dále že přemyslovská pověst byla určena panovnickému rodu, měla svou společenskou funkci. Epické látky, které Kosmas podává, se ideologicky a společensky hodí do 10.–11. století, ne do pravěku.

Karbusický se na základě komparatistické metody (marxisty ideologicky zavrhané jakožto kosmopolitní) snažil podat strukturální rozbor jednotlivých Kosmových motivů, aby bylo možné určit, které konstrukce jsou jeho vlastní a které motivy jsou převzaty odjinud. Počítal však i s obecnými mytickými motivy Kosmovy doby, jakým je například víra ve zvláštní moc panenství (pochází např. z germánských eposů, či ji mohl Kosmas znát z látek o Amazonkách). Ukázal tak pomocí komparatistické metody evropský kontext vzniku Kosmových epických látek. Zároveň tvrdil, že *„žádný motiv nelze kulturněhistoricky vyhodnotit, dokud nepoznáme jeho poetizační, stylizační funkci v žánru toho ústního nebo literárního*

²⁴ TŘEŠTÍK, D. *Mýty kmene Čechů*, 2008, s. 23.

²⁵ KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny*, 1995, s. 14–16.

²⁶ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Staré pověsti české jako historický pramen*. Praha: Československý spisovatel, 1953.

²⁷ KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny*, 1995.

podání, v němž je obsažen.²⁸ Co se původního žánru týká, zařadil Karbusický Kosmovy látky ke středověké zpěvní epice, určené vyššímu, dvorskému prostředí, ne prostému lidu. Velmi zajímavý je Karbusického výklad jmen bájných knížat od Kroka po Hostivíta, respektive významu tohoto rodokmenu mj. na základě literární teorie a hudební vědy. Odvodil, že se jedná o původně smysluplný text, vztahující se k boji českých kmenů s Franky v polovině 9. století.²⁹

Ve své době dílo nebylo přijato, stoupenci marxistické ideologie F. Graus a Z. Fiala³⁰ se postavili proti závěrům V. Karbusického a naprosto je zavrhli. Mohly vyjít pouze dílčí studie, celé dílo bylo vydáno česky až po roce 1989. Dokonce ještě D. Třeštík ve svých *Mýtech* (2008) odsoudil Karbusického *Báje, mýty a dějiny* v podstatě do říše bludů a smyšlenek, libovolně domyšlených autorem, aby zapadly do požadované koncepce.³¹

Naopak Rudolf Turek³² se v některých názorech s Karbusickým shodl, ačkoli jen v náznacích a opatrně. Uznal například možnosti komparatistické metody pro výzkum českých pověstí – konkrétně s přihlédnutím ke srovnávací folkloristice v případě dívčí války tvrdil, že se mohlo jednat o jakési jarní obřady mládeže, které Kosmas zaznamenal a Dalimil pak přetvořil, neboť v Dalimilově době už tento zvyk nebyl znám. Nemohlo jít o tradici přechodu matriarchátu v patriarchát, k němuž došlo mnohem dříve a není reálné zachovat tradici takovou dobu (téměř tři tisíce let zpátky). Dále pak Turek zmínil, že sedm jmen českých mytických knížat má rytmus, veršový charakter, který by svědčil o existenci nějakých memoračních veršů.³³ Ve své práci se zabýval přínosem hmotných pramenů k objasnění historických fakt pro nejstarší období „českých“ dějin, tedy od příchodu Slovanů na naše území zhruba do 11. století. Archeologickými nálezy se snažil podložit příběhy zaznamenané v kronikách a legendách. Došel při tom k některým zajímavým závěrům: je archeologicky doloženo, že Prahu založil až Bořivoj (resp. první pražský kostel), přitom pověst připisuje založení Prahy mytickému Přemyslovi a jeho manželce.³⁴ Luckou válku potvrzoval archeologickým

²⁸ KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny*, 1995, s. 29.

²⁹ TAMTÉŽ, s. 216–243. Podrobněji se zmíníme ve 3. kapitole, nazvané Geneze přemyslovské pověsti.

³⁰ TAMTÉŽ, s. 281–287.

³¹ TŘEŠTÍK, D. *Mýty kmene Čechů*, 2008, s. 24.

³² TUREK, Rudolf. *Čechy na úsvitě dějin*. Praha: Academia, 2000.

³³ TAMTÉŽ, s. 110.

³⁴ TAMTÉŽ.

výzkumem hradu Vlastislavi a domníval se, že může mít historické jádro, přičemž spadá cca do 9. století.³⁵

Na dějiny raného středověku a počátky českého státu se specializoval rovněž Dušan Třeštík, který se v rámci svých prací věnoval i tematice „starých pověstí českých“. Jeho názor na tyto epické látky prodělal během let jistý vývoj, o němž se nyní krátce zmíníme. V 60. letech 20. století publikoval dvě práce věnované kronikáři Kosmovi a jeho Kronice české.³⁶ Velmi důležitým dílem jsou pak Počátky Přemyslovců, jejichž první verze vyšla v roce 1981, ale autor je později přepracoval.³⁷ V jejich rámci se rovněž zabýval pověstmi, které považoval za etnogenické a dynastické, tedy osvětlující původ kmene Čechů a českého knížecího, později královského rodu Přemyslovců.

Pověstem a původu jejich motivů je věnována práce Mýty kmene Čechů,³⁸ z níž jsme rovněž hojně čerpali. Autor se zde opřel o dříve tolik zavrhanou komparativní metodu a zabýval se analogickými (indo)evropskými mýty o vzniku spořádané společnosti, o dobytí země, nastolení panovníka, založení města atd.

Okolnostmi vzniku českého státu a rovněž i pověstmi se zabýval Petr Charvát.³⁹ Mimo jiné řešil otázku, jak došlo k utvoření přemyslovské dynastické pověsti. Dějiny Slovanů na našem území zasadil do širšího evropského politického, kulturního, hospodářského a náboženského rámce.

Martin Wihoda pak v článku Přemyslovský mýtus aneb Kosmův počátek českých dějin⁴⁰ dokazuje, že přemyslovská pověst odráží (kromě prastarého mýtu o magické orbě a sňatku krále – oráče) mocenské uspořádání v nejstarším období českých dějin, ač je zasazuje do známých a dobově významných kulis. Kosmas sice látku převyprávěl podle Starého zákona, konkrétně První knihy královské, která panovnickou moc odmítá, zatímco kronikář ji vidí jako nutné zlo – vzhledem k lidské nedokonalosti a pýše, a zároveň jako záruku společenského pořádku. Liší se tím od staršího Kristiána, jenž dosazení Přemysla Oráče na knížecí stolec považuje za lék proti anarchii. Kosmův postoj souvisí se soudobým politickým děním, kdy se kníže Vratislav II. stal prvním českým králem a jako takový se

³⁵ TUREK, R. *Čechy na úsvitě dějin*, 2000, s. 113–116.

³⁶ TŘEŠTÍK, D. *Kosmas*, 1966; TÝŽ, *Kosmova kronika: Studie k počátkům českého dějepiscetví a politického myšlení*. Praha: Academia, 1968.

³⁷ TÝŽ, *Počátky Přemyslovců*, 2008.

³⁸ TÝŽ, *Mýty kmene Čechů*, 2008.

³⁹ CHARVÁT, Petr. *Zrod českého státu 568 – 1055*. Praha: Vyšehrad, 2007.

⁴⁰ WIHODA, Martin. „Přemyslovský mýtus aneb Kosmův počátek českých dějin.“ *Dějiny a současnost* 30, 2008, č. 12, s. 37–40.

pokusil o změnu státní ideologie, zaběhlých pořádků, kdy o důležitých státoprávních problémech rozhodoval kníže, volený shromážděním Čechů a respektující rady těchto starších – svých velmožů. „*Svatovítský děkan si prostě nedokázal představit české dějiny bez smlouvy, kterou na mytickém počátku uzavřeli svobodní Čechové (starší země) s legendárním prapředkem vládnoucích knížat Přemyslem Oráčem. Tato smlouva byla obnovována rituální volbou, jíž se musel podrobit každý nový kníže. Jakýkoliv jiný postup Kosmas pokládal za ohrožení samotných základů české státnosti, což z titulu autora Kroniky Čechů nemohl dopustit.*“⁴¹ Vratislav porušil tuto prvotní dohodu, když se pokusil nastolit dědičnost královského trůnu. Přemyslovská pověst vlastně legitimizovala postavení vládnoucí dynastie i mocenský status sněmu Čechů, tedy zaručovala stabilitu vnitřního uspořádání dědičných přemyslovských držav.

Pověsti tak nejsou svědectvím v historickém smyslu, pouze vysvětlovaly ústavní pořádky knížecích Čech, v souladu s Třeštíkovou tezí, že „*byla původní pověst zasazena do Kosmovy doby – historická skutečnost řady století je jakoby slisována do jedné roviny. Časové i geografické vrstvy historické reality se zde prostupují a slévají v ahistorický, přesto však s historií související celek.*“⁴²

Josef Sadílek⁴³ potom konfrontoval látku pověstí s archeologickými poznatky z kronikářem zmíněných lokalit a poukázal na použití motivů z bible a z antické literatury (Vergilius, Homér, Ovidius...), kontaminovaných domácími tradicemi (pohanský kult, zvykové právo). Dopustil se však řady nepřesností a práce postrádá vědecký aparát, zejména odkazy na zdroje, z nichž autor čerpal.

V literatuře týkající se látek nazývaných běžně „staré pověsti české“ můžeme vysledovat několik tendencí. V první řadě se jedná hlavně o literaturu historiografickou, zabývající se politickými dějinami a snažící se vysledovat, do jaké míry odpovídaly kronikářem zaznamenané události skutečnému dění – na základě dalších písemných či hmotných pramenů. Za druhé, historikové píšící o pověstech využívají samozřejmě pouze metody práce a pomocné disciplíny, které odpovídají jejich odbornému zaměření. Tedy málokdy najdeme nějaký mezioborový přesah, například etnologický, antropologický, lingvistický či

⁴¹ WIHODA, M. „Přemyslovský mýtus aneb Kosmův počátek českých dějin.“ *Dějiny a současnost* 30, 2008, č. 12, s. 38.

⁴² TŘEŠTÍK, D. *Počátky Přemyslovců*, 2008, s. 69.

⁴³ SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů (antické a biblické motivy)*. Praha: Petrklíč, 1997.

muzikologický, který přitom může být velmi přínosný. A konečně, zřídka je připuštěn nový náhled problematiky, přínos jiného úhlu pohledu, než je ten jediný správný a roky prosazovaný. Jakékoli zamyšlení vybočující z řady bývá zkritizováno a odmítnuto jako vykonstruované a nehistorické. V tomto směru se tedy příliš nezměnilo, stále jsme ve vleku zaběhlých názorů, tradice, která se jen obtížně a pomalu mění. My se v této práci pokusíme o úhel pohledu ze strany literární vědy. Jsme však nuceni využít (mimo jiné) poznatků historiků, neboť bez nich se bohužel neobejdeme, ač jsou velmi rozporuplné, navíc na některé otázky odpovědět nedokážou.

2 POVĚST A MÝTUS Z HLEDISKA ŽÁNRU

Pokud se máme zabývat epickými látkami všeobecně nazývanými „staré pověsti české“ z literárního hlediska, měli bychom nejprve určit, k jakému žánru přináležejí. Jedná se skutečně o pověsti, legendy, báje či mýty, jak bývají zhusta nazývány – ovšem bez jakéhokoli podkladu či jakékoli argumentace, prostě jak se to zrovna hodí?

Jako žánr je v literární vědě označována skupina děl, vyznačující se určitými společnými znaky, zvláště kompozičními, tematickými, formovými atd.⁴⁴ Nicméně význam pojmu žánr je velice široký, v typologii literárních žánrů není zaveden žádný pevný řád. Pojmů žánr/druh bývá v literární vědě užíváno jen přibližně, bez přesnějšího terminologického povědomí. Žánry lze členit například z hlediska tematického (legenda, pohádka) či z hlediska formálního (román, povídka, sonet). Klasifikace podle těchto jednotlivých specifických rysů je však nepřehledná. Osvědčilo se třídění žánrů na základě druhového schématu, tj. na žánry epické, lyrické a dramatické, případně lyrickoepické, jež potom může pokračovat dále vnitřním členěním na jednotlivé žánry (román, povídka) a jejich formy. Problém však spočívá v tom, že principy žánrového dělení se během času měnily a s nimi prodělávaly změny i jednotlivé pojmy.

Literární žánr je důležitý jak pro vznik, tak pro vnímání díla – čtenář na základě určitých znaků rozpoznává, o jaký žánr se jedná, a na základě toho uzpůsobí své vnímání. Každý druh/žánr vyžaduje vlastní způsob čtení, o němž musí mít čtenář určité povědomí, jinak dochází k nepochopení textu.

Například zatímco historik vnímá středověkou kroniku jakožto zdroj informací pro zachycované období, jako pramen, který je buď hodnověrný, nebo více či méně smyšlený, z hlediska literární vědy se můžeme zabývat kompozicí kroniky, jednotlivými motivy, postavami a jejich charakteristikou a historická hodnověrnost nás zajímat téměř nemusí. Historik se dívá na kroniku jako na pramen, lze ji ale také brát jako literární dílo. Ovšem od dob antiky až cca do poloviny 19. století byla historie považována za odvětví literatury, za druh vyprávění o minulých dobách. Rozlišovat z funkčního hlediska mezi literaturou a historiografií se začalo až s nástupem pozitivistického dějepisectví, které vzneslo nárok na pravdu a objektivitu. Tato tendence zesílila i v důsledku zvědečtění a profesionalizace

⁴⁴ PETRÁČKOVÁ, Věra, KRAUS, Jiří aj. *Akademický slovník cizích slov A-Ž*. Praha: Academia, 2000, s. 825.

historiografie ve 20. století. Středověké kroniky tak rozhodně nejsou produktem soudobé historické vědy. V systému sedmi svobodných umění byla historie součástí gramatiky, ne samostatným oborem.⁴⁵

Lze konstatovat, že veškeré podoby zkušenosti a poznání skutečnosti včetně historiografie jsou jazykově podmíněné, znakově zprostředkované a mají charakter konstruktů, využívají prostředků literárního znázornění.⁴⁶

Našimi zdroji pro účely této práce jsou jednak české středověké kroniky, jednak legenda tak řečeného Kristiána.

Kronika je prozaický či veršovaný útvar středověkého písemnictví zaznamenávající události v chronologickém sledu, zpravidla bez ohledu na vnitřní a věcnou souvislost faktů, a spojující často události historické s ústní tradicí. Právě na kronice můžeme sledovat proměnu žánru během věků.⁴⁷ Původně kroniky vznikly v raném středověku z církevních potřeb studia kalendáře, na něm totiž záviselo vykonávání všech liturgických úkonů v roce. Cílem kronikářů bylo vypočtení přesného data Kristova narození, určení chronologie poslední etapy dějin lidstva. Tato etapa měla končit nastolením Kristova království na konci světa a kronikářům šlo o určení vlastního místa v tomto čase, na tomto světě. Kroniky původně tedy vůbec nepatřily do středověké literatury, ale do chronologie, v systému sedmi svobodných umění tedy nikoli do gramatiky, ale k počtům.

Legenda je potom žánr veršované nebo prozaické náboženské epiky, vyprávějící o životě, skutcích, zázracích a mučednictví světců. Původně název znamenal veřejné předčítání vybraných partií z kanonizovaných životopisů svatých, jež se konalo v den jejich svátku v kostele při mši nebo v klášteře při společné večeři. Brzy se pro svůj epický ráz s motivy zázraků a sebeobětování pro víru staly oblíbeným žánrem i v literatuře světské a začaly být napodobovány i v národních jazycích, zpočátku jen autory literárně vzdělanými, z duchovního prostředí, později i anonymními lidovými tvůrci.

Otázkou zůstává žánrové zařazení látek, které nalezneme jak v Kristiánově legendě, tak ve značně rozšířené podobě u Kosmy a v dalších kronikách. Běžně bývají označovány jako pověsti. Žánrové podstatě epických látek všeobecně nazývaných staré pověsti české se věnuje jen velmi málo autorů zabývajících se

⁴⁵ TŘEŠTÍK, D. *Kosmas*, 1966, s. 61.

⁴⁶ NÜNNING, Ansgar (ed.). *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, 2006, s. 300–301.

⁴⁷ TŘEŠTÍK, D. *Kosmas*, 1966, s. 53–54.

obdobím raného středověku na našem území. Pro účely této práce je to však zcela nezbytné, neboť, dle Karbusického, žánrovost souvisí s použitými motivy a celkovou kompozicí. Z toho vychází i využití srovnávací metody, aby bylo možné pokusit se zjistit, ke kterým středověkým narativním formám mohly původní látky náležet. Jinými slovy, jednotlivé druhy epiky mají určité společné rysy, svou typickou strukturu. Je zapotřebí nalézt „*předěl mezi epickými látkami, jež kronikář do svého líčení vložil, a mezi jeho vlastní kronikářskou invencí.*“⁴⁸ Jednotlivé motivy totiž prostupují skrze celou středověkou literární tradici, můžeme je nazvat putovními, protože jejich nositeli byli potulní pěvci, pohybující se v prostředí evropských dvorů a látky tak žily vlastním životem. Vycházela z nich zpěvní epika, kroniky i legendistická tvorba, motivy byly různě aktualizovány, parafrázovány, kontaminovány, přecházely z ústního podání do literatury a případně zase zpátky a leckdy čerpaly už z antických tradic.⁴⁹ Někdy se původní (magický) význam motivů ztrácí, přesto jej autor reprodukuje, a to je zdrojem časového zařazení dané látky, právě díky srovnávací metodě. Pokud například víme, že v lucké válce se vyskytují motivy obvyklé pro staroněmeckou hrdinskou píseň, heldenlied, musíme uvažovat, kdy nejdříve se tyto motivy mohly vyskytnout v českém prostředí, abychom se mohli pokusit určit nejranější možnou dobu vzniku této látky a míru historičnosti událostí v ní zmiňovaných. Tedy klademe si otázku, jaká událost byla přímým podnětem vzniku příběhu a kdy se odehrála?⁵⁰

Dle V. Karbusického lze sotva uvažovat, že by Kosmas zaznamenal z úst lidu tak symetrickou kompozici látky s mnoha souvislostmi s evropskou epikou. Látka je natolik ucelená, že bychom její původ (či spíše základ, který si Kosmas upravil a doplnil) měli hledat někde v prostředí nositelů dvorské kultury, tedy potulných pěvců, a v žánru, který s pověstí jako takovou příliš společného nemá. „*Hrdinská epika je skládána z nejrozmanitějších kamenů, tu z motivů starších písní, tu z motivů legendárních, pověrečných či mytologických atd.*“⁵¹ Kosmovým zdrojem nemohli být lidové vypravěči, i vzhledem k sociální vrstvě, k níž náležel, ale čerpal daleko spíše ze svého vlastního, dvorského prostředí, tedy od minnesängrů či trubadúrů, pohybujících se tehdy napříč Evropou. Tento názor obhájuje Karbusický mimo jiné na základě korekce Hrdinova překladu latinského originálu

⁴⁸ KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny*, 1995, s. 97.

⁴⁹ TAMTÉŽ, s. 106.

⁵⁰ TAMTÉŽ, s. 131–132. Podrobnější rozbor původu příběhu o lucké válce a jeho jednotlivých motivů.

⁵¹ TAMTÉŽ, s. 191.

Kosmovy kroniky. Tvrdí totiž, že překlad *...jen něco málo, co jsem poznal z báječného podání starců, vykládám, ne z touhy po lidské chvále, nýbrž aby pověsti neupadly vůbec v zapomenutí, podle toho jak umím a vím...*⁵² je nepřesný. V originále text zní *et perpauca, quae didici senum fabulosa relatione, non humanae laudis ambitione, set ne omnino tradantar relata oblivioni, pro posse et nosse pando...*⁵³ Z folkloristických výzkumů je známo, že epický zpěvní přednes má monotónní melodii a může místy připomínat spíše vyprávění, proto byl zřejmě již středověký způsob přednesu označován samotnými nositeli epiky jako „singensagen“ (zpívat – říkat), a označoval způsob vyprávění ve zpěvu.⁵⁴ Kosmovo *relatio*, K. Hrdinou přeložené jako *podání*, mohlo označovat právě takovýto způsob, jak tomu bylo obvyklé v sousedních kulturách. Tím, že přiřadíme látky k přednesu specializovaných nositelů epických tradic v dvorském prostředí, můžeme vysvětlit i kronikářovo *non humanae laudis ambitione*, obvykle překládané jako *ne pro lidskou chválu*. „Laus“ však neznamena pouze „chvála“, ale také „vyznamenání“, „zásluha“ či „odměna“, kterou získávali pěvci za svůj výkon. Kosmas tím odmítá, aby byl považován za jednoho z nich, jen zdůvodňuje, proč látky z tohoto pramene do své kroniky vsouvá.⁵⁵

Jeho *senum fabulosa relatio*, tedy v překladu Karla Hrdiny *báječné podání starců*, se tedy nejspíše netýkalo lidových vypravěčů, Kosmas nebyl žádný novodobý folklorista. Ale mohlo jít právě o nějaké přednášeče, skládající a při rytmickém doprovodu hudebního nástroje přednášející na knížecích dvorech za odměnu hrdinské písně, jakousi obdobu eposu. Tu pak kronikář využil jako kostru pro svůj záměr a doplnil ji dalšími motivy a schémata v zájmu vytvoření určité státoprávní ideologie nově vznikajícího přemyslovského státu. Námětem eposu (a tedy i hrdinské písně z něj vycházející) byly totiž činy příkladných hrdinů v zápasu s odpůrci, oslava vítězství a odměn za ně, reprezentace určité kultury, společnosti či etnika.⁵⁶ Důkazem existence zpěvní epiky, jakéhosi předstupně

⁵² HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 12.

⁵³ EMLER Josef (ed.). *Fontes Rerum Bohemicarum II. Kosmův letopis český s pokračovateli*. Přeložil V. V. Tomek. Czech medieval sources on-line[online databáze] © 2014 [cit. 2014-06-09]. Dostupné z: <http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=11&bookid=169&page=20>.

⁵⁴ KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny*, 1995, s. 206–207.

⁵⁵ TAMTÉŽ, s. 209.

⁵⁶ TAMTÉŽ, S. 106–136. Karbusický tvrdil o lucké válce, že Kosmovou předlohou byl právě nějaký takovýto hrdinský zpěv a dokazoval to pomocí analogií (Tyrova postava či vědmy zasahující do války) s evropským vývojem topoi od epiky homérské po starogermánskou. Předpokládal, že putovní motivy, objevující se v příběhu, byly součástí žánru, rodícího se ve vyšším prostředí evropských dvorů a volně přecházely právě díky vlivu kulturních styků už v období raného středověku. Srovnával luckou válku

literárního eposu (který však v naší národní světské literatuře nestačil vzniknout, případně vznikl, ale nedochoval se) byly Karbusickému typické stylizační postupy a prostředky západní, křesťanské epiky v Kosmově kronice.⁵⁷

D. Třeštík⁵⁸ poukázal však na to, že nemusí jít nutně o epos, ale že se jedná o formální (nikoliv tedy obsahový) rozdíl mezi kronikou s analistickou kompozicí a historickým dílem s literární hodnotou (jak jej chápala antika). A Kosmas se snažil podat právě takové historické, tedy literární dílo, ač zvolil formu análů či spíše kroniky. „*Psal středověkou historii – vyprávění o dějinách, které muselo být ozdobeno všemi prostředky, které byly středověkému literátu k dispozici.*“⁵⁹ Třeštík se domníval, že se ohledně eposu jedná o omyl historiků, vyplývající právě z podobnosti světské epiky v národních jazycích s historickým stylem (jehož rysy nacházíme již od antiky). Konstatoval, že „*oba tyto literární druhy jsou si skutečně podobné, pro oba je charakteristická snaha po dramatickém líčení, které zanedbává zbytečné podrobnosti, v obou se vyskytují podrobné popisy.*“⁶⁰ Zároveň však připustil, že šlo patrně o látku, kterou Kosmas převzal z nějakého „ústního podání“ a se vši pravděpodobností se nejednalo o nějaké lidové vypravěče ve folkloristickém smyslu. Kosmas označil původ látek jako to, co slyšel z bájného podání starců a tedy považoval za méně věrohodné než děje z mladšího období (od prvního doloženého knížete Bořivoje), pro které měl již spolehlivější (i písemné) prameny. Třeštík se odvolával na pozůstatky mytických rituálů, které byly ještě v Kosmově době živé a jemu tedy dobře známé. Kosmas byl ovšem křesťan, a protože se jednalo o přetrvávající pozůstatky pohanských zvyklostí, zasadil příběhy, tyto rituály zmiňující, kamsi do dávných dob, ačkoliv dané zvyky odrážely v podstatě realitu jeho současnosti.

Podívejme se nejprve, jak je žánr pověsti charakterizován z literárněvědného hlediska, abychom viděli, zda skutečně tyto příběhy můžeme považovat za pověsti, či zda se jedná o žánr jiný, například mýtus, hrdinský zpěvní epos atd.

s příběhy germánské epiky, s Písní o smrti Ermanarichově a následně došel k závěru, že se jedná patrně o odraz bojů mezi kmenovými knížaty cca v 10. století. Tedy nejde o útržky místních lidových pověstí, na to je příběh příliš rozsáhlý a komplikovaný. Spíše se jedná o příběh formy s motivy zpěvní epiky, které Kosmas ucelené převzal a historicky je umístil.

⁵⁷ KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny*, 1995, s. 199–200.

⁵⁸ TŘEŠTÍK, D. *Kosmas*, 1966, s. 70.

⁵⁹ TAMTÉŽ, s. 77.

⁶⁰ TAMTÉŽ, s. 71.

Vycházíme z předpokladu, že termín pověst označuje konkrétní literární žánr a není používán nahodile, pro jakoukoli látku s tématem týkajícím se historických událostí poněkud opředěných tajemnem.

Dle Slovníku literární teorie⁶¹ je pověst žánrem lidové vypravěčské prózy. Ve srovnání s pohádkou je konkrétněji vázána časem, místem, zvláštním předmětem, osobou nebo událostí a činí si nárok na věrohodnost, přestože je spjata s nadpřirozenými jevy. Po stránce obsahové se pověst vyznačuje vírou v mravní světský řád, a proto často vyúsťuje v moralitu. Příznačný je jednoduchý děj s jednou zápletkou, objektivní věcný styl a vypravěčská střídmost. Pověsti můžeme rozřadit do několika poddruhů. U pověstí místních je osou děje lokalita, podávají naivní etymologii pojmenování lokálního objektu (majitel, událost, zvolání) či jeho vzniku a původu, o jeho magické moci či skrytém tajemství. Historické pověsti zřetelně odrážejí sociální, politické, právní a náboženské poměry minulosti. V jejich centru stojí konkrétní lidé a jejich skutky. Sem bychom teoreticky mohli zařadit právě „staré pověsti české“. Pověsti etiologické poskytují mytické vysvětlení vzniku země, nebe, člověka, zvířat, rostlin či věcí. Legendární pověsti jsou lidovým podáním umělých legend, démonické vypráví o nadpřirozených bytostech. Dalším typem jsou například pověsti erbovní a rodové.

Encyklopedie literárních žánrů uvádí folklorní epiku jako „slovesné výtvořící se ústním podáním v prostředí nepriviligovaných vrstev, které mají typizovaný obsah a formu.“⁶² Zároveň se zmiňuje, že „prvními písemnými doklady o existenci ústní slovesnosti jsou báje a pověsti o počátcích českých národních dějin, začleněné do Kristiánovy legendy (před 994) a do Kosmovy kroniky. Vžitá patetická představa o jejich lidové autentičnosti (a o Kosmovi jakožto prvním zapisovateli lidových podání) byla však moderní kulturně srovnávací analýzou zpochybněna – jedná se s největší pravděpodobností o uměle stylizované, v Kosmově případě antickými, biblickými a souvěkými epickými schémata dobře poučené výtvořící pocházející z dvorského prostředí 10. a 11. století, díky několikanásobnému kronikářskému zpracování (Dalimil, Václav Hájek z Libočan) posléze pevně zakotvivší v celonárodní lidové tradici.“⁶³

⁶¹ Československá akademie věd. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984.

⁶² MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef aj. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2004, s. 208.

⁶³ TAMTÉŽ.

Velmi blízko pověstem je žánr mýtu. *„Vztah pověsti k mýtu se projevuje zejména tam, kde líčí zrod jistého společenství (pověst o vzniku národa, cykly pověstí o mytických hrdinech). Na rozdíl od mýtu však pověsti nebyly posvátné a nejsou spojovány se symbolickými významy, převládá doslovný význam narace.“*⁶⁴

Mýtus⁶⁵ lze vymezit jako nejstarší formu epiky čili narativní slovesnosti, věčnou zásobárnu jejích struktur. Je to ztělesnění stálých a neměnných pravd. Současníkům zosobňuje vědění, je považován za pravdivý a posvátný zároveň. Obecná platnost mýtu byla stvrzována rituálem, tedy závazně opakovaným slavnostním předváděním mytického příběhu příslušníky společenství. *„Základní funkcí mýtu je zprostředkovat sociálně závazný výklad světa uvnitř dané kultury, vytvořit v ní model chování pro různé oblasti lidské aktivity (práce, výživa, právo, vědění, válka) a tak zaručit stabilitu kultury, která mýtus produkuje. Mýtus je shrnutím zkušeností dané kultury.“*⁶⁶

*„V Kosmově kronice se zřejmě odráží pozůstatky ústně tradovaných mýtů spolu s pozapomenutými rituály, které Kosmas přetvořil pro potřeby ideologie přemyslovské dynastie. Symbolika dávných mýtů již v jeho době zřejmě ztratila původní význam a on jej pouze přizpůsobil vnímání svých čtenářů – viz letnicové hry a příběh o dívčí válce, kdy zkresením došlo u Dalimila k dalšímu posunu. Politický mýtus je potom naturalizací ideologických konceptů – to, co má původ v kultuře a dějinách, prezentuje jako cosi přirozeného a starobylého. Je primárně myšlenkovým schématem, nikoli vyprávěním, vyznačuje se přehlížením pravdy a plní funkci emotivního idolu, masově kompenzační nebo i manipulační.“*⁶⁷

Kosmas ve své Kronice Čechů mimo jiné zachytil a šikovně spojil *„mýtus o počátcích českého národa s přemyslovskou dynastickou pověstí a působivě zachycenými dějinami českých zemí v 11.–12. století.“*⁶⁸ Zárodek přemyslovské dynastické pověsti obsahuje již Kristiánova legenda z konce 10. století, a to v podobě stručného epického jádra bez výraznějších literárních aluzí.⁶⁹ Ty přidala

⁶⁴ MOCNÁ, D., PETERKA, J. aj. *Encyklopedie literárních žánrů*, 2004, s. 509.

⁶⁵ TAMTÉŽ, s. 401.

⁶⁶ Československá akademie věd. *Slovník literární teorie*, 1984.

⁶⁷ MOCNÁ, D., PETERKA, J. aj. *Encyklopedie literárních žánrů*, 2004, s. 402.

⁶⁸ TAMTÉŽ, s. 335.

⁶⁹ Československá akademie věd. *Slovník literární teorie*, 1984: Aluze je skrytá narážka, odkaz na jiný text nebo jinou literární, uměleckou, kulturní či politickou souvislost. Jde o důležitý prostředek intertextuality, aluze rozšiřují obsah textu o významové vazby k dalším textům, aktivizují estetickou funkci literárního kontextu.

až daleko rozvitější Kosmova verze. Můžeme říci, že Kosmas „vytvořil český národní mýtus, a to nejen podle ústního podání, ale i z literárních schémat antických, biblických a ze své fantazie. Uchován je při tom „pohanský kolorit“, tj. prvek magického myšlení primitivní společnosti, vztah k někdejšímu přírodnímu náboženství a kolujícím archaickým mýtům (trojice vědem, převtělování čarodějnic, Přemyslovi volci – motiv zvířete po vykonání služby). Kosmův text působil v budoucích stoletích zároveň jako živý zdroj další mýtotvorby.“⁷⁰ Řadu inovací přidali pozdější kronikáři v podobě vložení dalších postav a příběhů, jak bude zmíněno dále.

Otázku původu Kosmových látek jsme se tedy pokusili částečně zodpovědět a dospěli jsme k tomu, že se nejspíše nejedná o příběhy lidového (folklorního) původu, a proto je nelze zařadit do žánru pověstí.

Podívejme se nyní na druhý aspekt, který by nám naši hypotézu měl potvrdit. Je jím předpoklad, že pověst má nějaké historicky pravdivé jádro. V tomto případě, že zobrazované postavy existovaly a děje se skutečně odehrály, byť v poněkud odlišné podobě. Souhlasíme se závěry V. Karbusického,⁷¹ že u příběhu o původu přemyslovské dynastie zřejmě nemůže být o nějaké historické doložitelnosti osob a míst řeč.⁷² Je zřejmě pouze dokladem o povaze představ o počátcích knížecí a státní moci v průběhu 10.–11. století a jakékoli pokusy o historické či archeologické využití přemyslovské pověsti vyznívají nesmyslně. Tato „pověst“ tedy není ani lidového původu, ani nejspíše nemá historické jádro, byla vytvořena na „objednávku“ – vypráví o mytickém původu panovnického rodu a o vzniku zákonů. Nesplňuje tedy zákonitosti žánru pověsti, jak byly zmíněny výše. Nalezneme zde však některé motivy, odkazující zřejmě na prastaré magické rituály, například magickou orbu či svatý sňatek (symbolizovaný spojením charismatického muže s pannou nadanou zvláštní věšteckou mocí). Ty byly původně zřejmě součástí mytologie zanikající rodové společnosti. Hrály roli jako prvek ideologie o původu knížecí rodiny, sloužily jako podpora knížecích centralistických ambicí, prezentace zákonodárné moci knížete jako požehnání pro zemi. Tím vším vystupuje do popředí doba, kdy měl český kníže zakladatelský

⁷⁰ MOCNÁ, D., PETERKA, J. aj. *Encyklopedie literárních žánrů*, 2004, s. 406.

⁷¹ KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny*, 1995, s. 173.

⁷² TAMTÉŽ, s. 136–157. Na rozdíl od příběhu o lucké válce, která zřejmě historické pozadí má, jak rozebíral Karbusický a na základě archeologických nálezů Z. Váni a dalších náznaků, například křesťanských prvků, usuzoval na 10. století jako reálně možnou dobu události.

význam pro vybudování moci Čechů. V případě látek o povolání Přemysla Oráče od pluhu bychom tedy nejspíše, pokud jde o žánrové zařazení, mohli hovořit o ideologicky využitém rodovém mýtu, ovšem objevuje se zde tolik možných vlivů, že je dnes těžké určit, který z nich je stěžejní.

3 GENEZE PŘEMYSLOVSKÉ POVĚSTI

V předchozích kapitolách jsme se věnovali rozboru zdrojů a jejich kritice, literatuře na dané téma a zařazením daných látek do konkrétního literárního žánru. Dospěli jsme k závěru, že se nejspíše jedná původně o mýtus, postupně obohacený nejrůznějšími vlivy a motivy. Až následně byla látka uspořádána kronikářem v jeden celek. Přesto budeme nadále v textu práce užívat pojem pověst, neboť se pro tyto látky všeobecně vžil a v tomto případě nemáme na mysli označení žánru.

Konkrétně se práce zabývá dějem od příchodu prvních obyvatel do země po úmrtí Přemysla Oráče a posloupností přemyslovských knížat. Nehodláme se věnovat lucké válce, neboť je již mimo rozsah této práce. Pouze okrajově se zmíníme také o dívčí válce. Naším cílem je postihnout vývoj přemyslovské pověsti od první zmínky v legendě tak řečeného Kristiána po rozkošatělý příběh v kronikách druhé poloviny 14. století, tedy aktualizace pověsti v jednotlivých periodách vývoje české středověké literatury. Budeme sledovat postupné obohacování děje jednotlivými motivy a postavami, a to na základě rozboru kompozice a struktury dané látky o původu přemyslovské dynastie. Chceme sledovat změny v syžetu látky jako celku bez ohledu na hlubší interpretaci významu jednotlivých motivů. Zajímat nás budou stylistické prostředky, využívané jednotlivými autory, včetně charakteristik jednotlivých literárních postav. Původ řady motivů lze hledat ve starozákonních knihách bible a v antické literatuře, odkazujeme zde na práci Josefa Sadílka, který se touto tematikou zabýval podrobně.⁷³ V pověstech můžeme rovněž vysledovat pozůstatky mýtů, v tomto případě lze odkázat na práci Dušana Třeštíka, která se věnuje indoevropské mytologii, jejím transformacím v českém prostředí a vlivu na syžet pověstí.⁷⁴

Jak již bylo řečeno, pravděpodobně se nejedná o odraz skutečných historických událostí a postav, ale příběh byl nejspíše konstruován „na objednávku“ shora, za účelem ideologicky obhájit právo Přemyslovců na knížecí stolec. Oráčství si ve středověku panovnické kruhy přisvojovaly jako symbol zázračné moci krále a knížete, symbol povyšující význam panovníka.⁷⁵ Podívejme se, při jakých příležitostech vlastně docházelo k obohacování přemyslovské

⁷³ SADÍLEK, J. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, 1997.

⁷⁴ TŘEŠTÍK, D. *Mýty kmene Čechů*, 2008.

⁷⁵ KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny*, 1995, s. 163.

pověsti. Nejprve při příležitosti korunovace prvního krále (Kosmas), po vymření panovnického rodu (Dalimil) a při rozkvětu královské moci za Karla IV. (Přibík Pulkava z Radenína). Tento postřeh publikoval již Václav Tille,⁷⁶ který poukázal na to, že při dalších novotvarech sehrála svou úlohu ideově zacílená společenská funkce zmiňované dynastické pověsti, ať už podobné novotvary vznikly v panovnickém prostředí, nebo jako záměr kronikářovy literární kompozice.⁷⁷

Kristián

Nejstarším a nejméně rozvinutým podáním příběhu o Přemyslu Oráčovi je úvodní část legendy nazývané *Život a umučení svatého Václava jeho báby svaté Ludmily*, nebo také legenda Kristiánova.⁷⁸ Pochází z konce 10. století, kdy křesťanství sice v našich končinách nabývalo postupně na síle, ale stále ještě pravděpodobně převažovaly zvyklosti z pohanských dob. Rozeberme si nejprve kompozici příběhu.

1. Život starých Slovanů – neuspořádaný
2. Postižení morem
3. Žádost o radu u jakési hadačky – bezejmenné věštkyňě
4. Založení hradu Praha
5. Nalezení oráče Přemysla
6. Ustanovení Přemysla knížetem podle výroku věštkyňě
7. Sňatek knížete s pannou hadačkou
8. Vysvobození z morových ran
9. Následnictví knížat z Přemyslova rodu
10. Pohanský ritus přetrvává
11. Objevuje se Bořivoj z rodu Přemyslovců.

Nacházíme celkem 3 konkrétní postavy – oráče Přemysla, věštkyňi beze jména a konečně knížete Bořivoje.⁷⁹ O českých Slovanech se dozvídáme pouze to, že uctívali modly, jimž přinášeli oběti. Kristián se nezmiňuje, odkud přišli, jen že neměli vládce, zákony ani města. Přemysl coby budoucí kníže je charakterizován jako prozíravý a důmyslný, jeho nastávající manželkou je jakási hadačka – která, aby bylo zabráněno moru, navrhuje založit hrad a povolat knížete. Jednající silou

⁷⁶ TILLE, Václav. „Přemysl Oráč“. *Časopis pro dějiny venkova* č. 2. Roč. XV. 1928 s. 81–111.

⁷⁷ KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny*, 1995, s. 92–93.

⁷⁸ TAMTÉŽ, s. 49–51. Dokládá, že se u Kristiána jedná zřejmě o nejstarší tvar pověsti.

⁷⁹ Příběh pokračuje Bořivojovým přijetím křtu na dvoře jeho vévody Svatopluka na Moravě, a to z rukou biskupa Metoděje, ovšem není cílem této práce sledovat Bořivojovy osudy dále.

je zde kolektiv – kmen Čechů, který zakládá město, vybírá knížete a dává mu za manželku panenskou věštkyňi.

Dušan Třeštík⁸⁰ zde spatřoval pozůstatek mytických rituálů rozšířených zřejmě po celé Evropě – posvátné orby a svatého sňatku (hiéros gámos), jež brání nemocem a zajišťují úrodu. Jistou roli zde nejspíše hrála i víra v magickou moc virginity. Motiv (hlado)moru se jinde v celé přemyslovské tradici nevyskytuje. Podnět ke vzniku tohoto motivu v uvedené Kristiánově verzi může mít ovšem reálný společensko-historický základ. Jeden z Kosmových pokračovatelů, tzv. Mnich sázavský, totiž k roku 988 uvedl: *Toho roku ukrutné horko letní zkazilo jest skoro všecko obilí, a hned potom bylo velké mření lidí.*⁸¹ K následujícímu roku pak nalézáme obdobnou zmínku: *989. Téhož léta ukázaly jsou se komety, po kterých následoval velký mor lidí i dobytka, zvláště hovězího.*⁸² Oproti Třeštíkovi vyslovil Josef Sadílek⁸³ názor, že založením hradu a volbou knížete (a jeho sňatkem s věštkyňí) mohl být mor stěží potlačen, přičemž Kristiánovo podání je obsahově velmi podobné Ovidiově epické básni o příchodu Asklépia do Říma. Domníval se, že se ve skutečnosti jednalo ne o mor, ale o hladomor (na základě poznámek Mnicha sázavského k letům 988 a 989) a zde by skutečně pomohlo soustředění zemědělské výroby do nějakého organizačního mocenského centra. Proto oráč Přemysl a proto hrad. Jednalo se, jak uvedl, o „*námětové přizpůsobení látky dané společenské situaci.*“⁸⁴

Založení města moudrým mužem coby základ civilizace najdeme v Ciceronově *De inventione* a poté ve středověku u Isidora Sevillekého,⁸⁵ jehož *Etymologie* byly oblíbenou četbou klášterních škol a mnich jako Kristián je pravděpodobně znal.⁸⁶

Proč není příběh více rozvinut? Jednak zde ještě nebyla zřejmě tak silná potřeba ideologické obhajoby práva přemyslovského rodu na knížecí stolec, jednak se jedná o legendu, hagiografickou literaturu. Legendy sloužily státní

⁸⁰ TŘEŠTÍK, D. *Mýty kmene Čechů*, 2008.

⁸¹ EMLER Josef (ed.). *Fontes Rerum Bohemicarum II. Kosmův letopis český s pokračovateli*. Přeložil V. V. Tomek. Czech medieval sources on-line [online databáze] © 2014 [cit. 2014-06-10]. Dostupné z: <http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=11&bookid=169&page=258>.

⁸² TAMTÉŽ.

⁸³ SADÍLEK, J. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, 1997. s. 14.

⁸⁴ TAMTÉŽ, s. 15.

⁸⁵ LUDVÍKOVSKÝ, J. (ed.). *Kristiánova legenda*, 2012, s. 147.

⁸⁶ Isidorovy *Etymologie* jsou encyklopedií lidského poznání a vědomostí té doby, zachovala se v nich řada odkazů a citátů z antické literatury. Jinými slovy, Kristián patrně neznal Cicerův spis přímo, ale nejspíše právě z Isidorova výtahu. Jsme si ovšem vědomi, že se jedná pouze o spekulaci.

ideologii také, ale mimochodem a zcela jiným způsobem. Jejich cílem bylo popsat život, mučednickou smrt a zázraky světců – dobrých křesťanů. Stát, jehož vyšší sociální vrstvy přijaly křest teprve nedávno a běžný lid zůstává u pohanských zvyků, potřebuje prokázat svou víru. Jeho zájmem je zachování politické soběstačnosti a vytvoření vlastní církevní struktury, co nejméně podléhající zahraničním vlivům (zřízení biskupství), zde pravděpodobně Svaté říši římské. Jestliže se jeden z prvních panovníků stává světce díky příkladnému křesťanskému životu a mučednické smrti, může být ochráncem, přimlůvcem svého „národa“. Odtud koncept sv. Václava jako věčného knížete, ochránce země, který vzniká právě v tzv. svatováclavských legendách. Legenda Kristiánova plně přísluší k svému žánru, a proto je zde povolání Přemysla od pluhu sice zmíněno, ale jedná se o vedlejší motiv. Nejdůležitější je však u dynastické pověsti kultovní funkce (magických) počátků panujícího rodu a ty jsou zde vyjádřeny dostatečně.

Kosmas

Oproti tomu Kosmas ve své Kronice Čechů z počátku 12. století výše zmíněný příběh značně zalidnil, přidal množství motivů a také dějů. Otázkou je původ schémat, nalezneme zde zřetelné odkazy na bibli, antickou literaturu, ale i řadu dobových topoi vyskytujících se analogicky ve všech současných evropských literaturách. Literární zdroje konkrétních motivů v Kosmových pověstech podrobněji rozebírá práce Josefa Sadílka.⁸⁷

Podle míry věrohodnosti jsou příběhy v Kosmově kronice rozděleny na tři části. Za prvé na příběhy kronikáři známé z jakéhosi bájného podání starců,⁸⁸ které se udály kdesi v dávnověku (blíže neurčená doba). Za druhé vypráví kronika o dějích, pro které již měl Kosmas k dispozici prameny, jež považoval za spolehlivé. Mluvíme o časech od vlády knížete Břetislava. Největší důraz pak kladl kronikář na to, co sám viděl či slyšel vyprávět od očitých svědků. Cílem jeho spisování byla snaha sloužit nově vznikajícímu středověkému státu. Chtěl vytvořit obraz minulosti, který měl být poučením a příkladem pro jeho současnost.

Typickým prostředkem středověké literatury je schematické líčení osob, které popisuje ideální typy, ne skutečné lidi. Kosmas využívá jak charakteristiku přímou,

⁸⁷ SADÍLEK, J. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, 1997.

⁸⁸ V latinském originále *et perpauca, que didici senum fabulosa relatione...* citováno dle: EMLER Josef (ed.). *Fontes Rerum Bohemicarum II. Kosmův letopis český s pokračovateli*. Přeložil V. V. Tomek. Czech medieval sources on-line [online databáze] © 2014 [cit. 2014-06-10]. Dostupné z: <http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=11&bookid=169&page=20>.

tak nepřímou.⁸⁹ Charakteristiky přímé nalezneme tam, kde postava vstupuje poprvé do děje. Jejich účelem je seznámení čtenáře s novou postavou, usnadnění pochopení dalšího děje. Většinou jsou na sebe navrženy přívlastky, kladné nebo záporné, podle toho jak měla být daná postava zhodnocena. Kosmas často popisoval i vnější vzhled osob, což bylo v jeho době nezvyklé, (až od 12. století pomalu ožíval antický názor, že tělesná krása je odrazem krásy duševní) mělo to jediný účel, zvýšit rétorický účinek. Zajímavé jsou nepřímé charakteristiky, umožňující čtenáři si leccos domyslet. Osoby jsou charakterizovány vlastní řečí anebo i jednáním. Užíval i velmi účinného prostředku nepřímé charakteristiky – anekdoty.⁹⁰

Mluva lidí odpovídá u Kosmy vrstvě, společenskému postavení – lze si všimnout rozdílů mezi promluvou Libuše a hádajících se sousedů ve scéně Libušina soudu: *Když pak, jdouc stezkou spravedlnosti a na osobu lidí nehledíc, celou při mezi nimi vzniklou rozsoudila po právu, tu ten, který spor na soudě nevyhrál, přes míru se rozhněval, potřásl dvakrát či třikrát hlavou, a podle svého zvyku třikrát holí o zemi udeřiv a bradu slinou z plných úst poprskav, zvolá: „Toť křivda mužům nesnesitelná! Žena děravá se obírá mužskými soudy v Istivé myslí! Víme zajisté, že žena, ať stojí či na stolci sedí, málo má rozumu; oč ho má ještě méně, když na poduškách leží? Tehdy opravdu se hodí spíše k tomu, aby se poznala s mužem, nežli aby bojovníkům vynášela nálezy. Vždyť je věc jistá, že všechny ženy mají dlouhé vlasy, ale krátký rozum. Lépe by bylo mužům umřítí než to trpětí. Nás jediné opustila příroda k hanbě všem národům a kmenům, že nemáme správce ani mužskou vládu a že na nás doléhají ženská práva.“ Na to paní, svou pohanu tajíc a bolest v srdci ženským studem zastírajíc, usmála se a pravila: „Tak jest, jak díš; žena jsem, jako žena žiji; ale snad proto si myslíte, že málo mám rozumu, že vás nesoudím metlou železnou, a poněvadž žijete bez bázně, právem mne nedbáte. Neboť kde je bázeň, tam je i kázeň. Ale nyní je velmi zapotřebí, abyste měli správce ukrutnějšího než je žena... Jděte nyní domů, a koho vy si zítra vyvolíte za pána, toho já si vezmu za manžela.”⁹¹ Ovšem lidé neuvažují, kronikář nepopisuje jejich duševní stavy, nechává je přímo mluvit.*

⁸⁹ TŘEŠTÍK, D. *Kosmas*, 1966, s. 76–77.

⁹⁰ Československá akademie věd. *Slovník literární teorie*, 1984: Anekdota je krátká a vtipná povídka ze života významných osob, zakončená překvapivou pointou – satirickou či moralizující.

⁹¹ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 20–21.

Dalimil

Další kronikáři po Kosmovi již jen dále rozvíjeli jeho koncepci počátků českých dějin, Dalimil nebyl výjimkou. Základní kostra je u Dalimila i Kosmy stejná, odlišují se v některých drobnostech, které jsou dány dobou. U obou kronikářů se odráží doba, ve které psali, její kulturní, politická a další specifika. Typické jsou například rozdíly v části příběhu, kdy Přemysl zaráží do země otku, kterou poháněl voly – u Kosmy jsou to tři výhonky, u Dalimila pět. Význam bude zmíněn dále v rozboru kompozice.

Dalimil v podstatě ke Kosmovým konstrukcím přidával další motivy, v případě dívčí války i děje a postavy (např. Ctirad a Šárka). Lze si všimnout změny v kompozici posloupnosti knížat z Přemyslova rodu, kdy luckou válku zařadil Dalimil rovnou k Neklanovi, Hostivíta pak zmínil až následně, stejně jako jeho syna Bořivoje.

Tak jako ve zbytku díla se i v přemyslovské pověsti odráží Dalimilův odpor k cizincům.

Přibík Pulkava z Radenína

Jediný z kronikářů doby Karla IV., který výrazněji obohatil syžet přemyslovské pověsti několika přidanými motivy, jinak v podstatě je jeho verze kombinací Kosmova a Dalimilova podání. Inovace se týkají jednak původu Slovanů, dále příchodu prvních obyvatel, kdy kromě starosty Čecha se objevuje jeho druh či bratr Lech, který se usadil v Polsku

Giovanni Marignola

Nepřinesl výraznější inovaci příběhu, jedná se pouze o drobnosti, jež zmíníme v rozboru kompozice. Přidržel se kombinace verze Kosmovy a Dalimilovy, jeho konstrukce jsou leckdy fantastické a čtenáři obtížně srozumitelné pro přehnaně květnatý sloh. Z vyjadřování je zřetelná autorova příslušnost k duchovnímu stavu.

Neplach

Nalézáme výrazně zkrácenou Kosmovu verzi přemyslovské pověsti, zápisky jsou v podstatě analistické. České dějiny zde začínají rokem 894 a kronikář přiznal, že řada věcí je vynechána, neboť nejsou důležité – zřejmě z toho důvodu, že se odehrály v pohanských dobách. Obsahově nalezneme pouze značně zkrácený Libušin soud, věštbu nového knížete, povolání Přemysla od pluhu, rozkvetlou otku

se třemi výhonky coby symbol následnictví prvorozeného panovníkova syna, uschování lýčené mošny na Vyšehradě jako památku na původ dynastie, stanovení zákonů, věštbu Prahy a nakonec posloupnost pohanských knížat, přičemž pohanské dějiny končí Bořivojem – prvním křesťanským knížetem.

Kompozice pověstí – porovnání verzí

Podívejme se nyní opět na kompozici příběhu a porovnejme jednotlivé verze. Budeme vycházet z Kosmova podání a s ním budeme porovnávat verzi Kristiánovu i ty pozdější.

1. Původ Čechů

Kristián se zmiňuje pouze o *Slovanech českých, usazených pod samým Arkturem*.⁹² Nijak tedy nekomentuje, odkud případně oni Slované na dané území přišli.

Kosmas začíná své dílo zmatením jazyků při stavbě babylonské věže, s tím že následně se po mnoha staletích lidstvo rozšířilo do kraje, který je součástí Germanie. Poté tento kraj popisuje. Ale ještě neví, kdo a s kolika lidmi, odkud přišel do této krajiny, kterou určuje pouze přibližně – v originále je látka uvozena slovy *ut reor*, tedy soudím, tuším, domnívám se: *Když do těchto pustin vstoupil člověk, ať to byl kdokoli – neznámo s kolika lidmi – hledaje příhodných míst k lidským příbytkům, ...*⁹³

Dalimil tvrdí, že po zmatení jazyků při stavbě Babylonské věže se v řeckých krajích usadili Srbové. Tam někde určuje i Charvátsko, odkud pocházel lech Čech, který se dopustil vraždy a musel tedy odejít i se svými bratry a čeledí:

*V srbském jazyku jest země,
jiez Charvátcí jest jmě.
V tej zemi bieše lech,
jemuž jmě bieše Čech.
Ten mužobojstva sě dočini,
pro něž svú zemi provini.*⁹⁴

Přibík Pulkava původ Čechů vysvětluje ještě o něco složitěji, rovněž začíná zmatením jazyků po stavbě babylonské věže. Tehdy dle něj vznikla slovanská řeč

⁹² LUDVÍKOVSKÝ, J. (ed.). *Kristiánova legenda*, 2012, s. 19. Arktur je nejjasnější hvězda souhvězdí Bootes (Pastýř), jemuž Češi říkali Přemysl Oráč. Když na jaře vzešlo nad obzor, nastal čas orby.

⁹³ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 16.

⁹⁴ DAŇHELKA, J., HÁDEK, K. a HAVRÁNEK, B. (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila I*, 1988, s. 105.

a podle ní byli lidé jí hovořící nazváni Slované. Podává etymologii jména takto: *Tam vznikla též jedna řeč slovanská, která se zkaženým slovem zve slavonská, podle níž byli lidé téže řeči nazváni Slované. V jejich řeči se totiž říká verbum slowo, verba slowa. A tak od výrazu „slovo“ nebo „slova“ zmíněného jazyka jsou nazýváni Slované.*⁹⁵

Vidíme tu názorně dobovou proměnu kulturního ovzduší, kdy čeština jakožto slovanský jazyk byla v období vlády Karla IV. již jazykem, v němž běžně vznikala literární díla, ač latina ještě zůstávala jazykem vzdělanců.

Následně kronikář popisuje, kudy tito Slované putovali, než došli na české území: *Z pole Sennar, přes krajinu Chaldejskou přišli do zemí osídlených Řeky. Potom postupovali jakousi mořskou zátokou vstupující do většího moře u Byzancia – kteréžto Byzancion se nyní nazývá Konstantinopol – a vešli do zemí, které drží až do dnešního dne, totiž do Bulharska, Ruska, Srbska, Dalmácie, Chorvatska, Bosny, Korutan, Istrie a Kraňska.*⁹⁶ Stejně jako Dalimil má i Pulkava za to, že Čech pocházel z Chorvatska, kde se dopustil vraždy na jakémisi velmoži (tedy už to nebyl pouze obyčejný mord). Proto byl nucen opustit se svými bratry a druhy rodnou zem a jít si hledat novou vlast, v níž by mohl žít v bezpečí. Při svém putování přešel Dunaj a odtud do země, která se latinsky nazývala Boemia a německy Bemen.

Marignola odvozuje původ Slovanů a Čechů dle bible - od Jafeta, třetího syna Noemova, který obdržel Evropu. Následně kronikář vyjmenovává jednotlivé provincie, země a řeči. Čechové podle něho vzešli z Gomera, stejně jako Galové: *...z italského Janana, jiným jazykem Janus i z galského Gomera vzešli první Čechové, jak se zdá z dějin.*⁹⁷ Z Elysa pak pocházejí Slované. *Od Elysa pocházejí Slované, kteří se nesprávným jménem nazývají Slávové, jako by se nazývali sluneční nebo zářící nebo spíše slavní. Část jich tvoří Čechy. Byl mezi nimi totiž kdosi jménem Boya a podle něho byla nazvána Boemia.*⁹⁸ O něco dále si však poněkud odporuje, když konstatuje: *První Čechové pak byli rodem Slované, totiž*

⁹⁵ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 272.

⁹⁶ TAMTÉŽ.

⁹⁷ TAMTÉŽ, s. 457.

⁹⁸ TAMTÉŽ, s. 458.

*Elysané. Elysa se totiž nazývá Solaris. Odtud je Eliopolis město slunce u Izaiáše.*⁹⁹ Celkově je pojetí původu Čechů a Slovanů u G. Marignoly neucelené a zmatené.

Neplachova kronika se o původu Čechů vůbec nezmiňuje.

2. Popis země

Zatímco Kristián krajinu nepopisuje, u Kosmy najdeme rozsáhlé líčení. Jedná se o kraj v Evropě, v Germanii. Českou zemi líčí Kosmas jako krajinu kolem dokola obklopenou horami, plnou lesů, zvěře, ale neobydlenou a dosud neobdělanou: *A poněvadž tato země za těch časů ležela nedotčena rádem a do té doby ještě do ní nevešel člověk, který by se jí byl dotekl,...*¹⁰⁰ Zdůraznění příchodu do liduprázdné země zřejmě vyjadřuje nárok Čechů – prvních obyvatel na její plnoprávné vlastnictví. Líčení bohatství země je motiv, který nalezneme na několika místech ve Starém zákoně, opět se zde odkazujeme na podrobnější rozbor J. Sadílka.¹⁰¹ Pozdější kronikáři tuto koncepci v podstatě přejali bez výraznějších změn.

Dalimil píše o lesnatosti a bohatosti krajiny, kterou jeho lech jménem Čech spatřil z vrchu hory Říp, když se svými lidmi přišel ze srbských krajin, z Charvátska:

*Mámy zemi po své vůli,
budú nem sde plni stoli,
zvěři, ptákóv, rýb, včel dosti,
ot nepřátel dosti tvrdosti.*¹⁰²

U Přibíka Pulkavy byla též země, kam přišel Čech se svými bratry a jejich družinou, pustá a neosídlená, s lesnatou krajinou plnou zvěře, tedy zde nalézáme stejný popis jako u Kosmy a Dalimila.

Giovanni Marignola považuje Čechy za součást Germanie, krajinu vychvaluje – je tu dobré podnebí, vysoké hory, zajišťující bezpečí, husté lesy a množství zvěře. Zajímavé je, že se kronikář (jako první) zmiňuje o nerostném bohatství – zlatu, stříbru a jiných kovech a o množství vinic. Jedná se o aktualizovaný topos 14. století – líčení úrodnosti země. Aktualizace souvisí zřejmě s rozvojem těžby

⁹⁹ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 459. Jedná se o přímý odkaz na bibli – Proroctví Izaiáše proroka 19,18. Pravděpodobně míněno staroegyptské město Heliopolis, centrum slunečního kultu. Podle tohoto názoru by tedy Slované (Čechové) měli svůj původ v Egyptě.

¹⁰⁰ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 16.

¹⁰¹ SADÍLEK, J. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, 1997, 21–23.

¹⁰² DAŇHELKA, J., HÁDEK, K. a HAVRÁNEK, B. (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila I*, 1988, s. 105.

stříbra ve 13. a 14. století a též s ražbou zlatého florénu Janem Lucemburským. Nakonec kronikář vypočítává země, s nimiž Čechy sousedí – Polsko, Morava, Sasko, Rakousko, Bavorsko a Německo.¹⁰³

U opata Neplacha popis země nenajdeme vůbec.

3. Příchod prvních lidí

Zatímco Kristián něco takového vůbec nezmiňuje, Kosmas (jak již bylo zmíněno výše) ještě nevěděl, kdo a s kolika lidmi, odkud přišel do této krajiny. *Když do těchto pustin vstoupil člověk, ať to byl kdokoli – neznámo s kolika lidmi – hledaje příhodných míst k lidským příbytkům, přehlédl bystrým zrakem hory a doly, pláně a stráně, a tuším kolem hory Řípu mezi dvěma řekami, Ohří a Vltavou, prvá zařídil sídla, prvá založil obydlí a radostně na zemi postavil bůžky, jež sebou na ramenou přinesl.*¹⁰⁴

Přesto Kosmas později zmiňuje starostu Čecha, po němž je země údajně pojmenována. Archeologicky je však slovanské osídlení kolem Řípu mladší v porovnání s příchodem prvních slovanských družin do středních Čech.¹⁰⁵ Jedná se zřejmě o Kosmovu spekulaci na základě inspirace ve Starém zákoně.¹⁰⁶

Oproti tomu Dalimil již ví, že první obyvatelé byli původem ze srbského Charvátska, byli vedeni lechem jménem Čech, který se dopustil vraždy a byl proto vypovězen. Měl šest bratrů, kteří spolu s ním a svými družinami¹⁰⁷ odešli hledat si novou vlast, přičemž po dlouhém putování lesem přišli pod horu Říp, a když se shora rozhlédli, usoudili, že se v tomto štědře vypadajícím kraji usadí. Zajímavé je vysvětlení názvu hory Říp:

*Ale s té hory na zemi zřechu,
pro to tej hóře Říp vzděchu.*¹⁰⁸

Podle Přibíka Pulkavy Čech a jeho družina také pocházeli z Chorvátska, rovněž je zde důvodem odchodu zavraždění jakéhosi velmože Čechem. Když přišli do neosídlených Čech, usadili se noví obyvatelé *na jakési hoře, která se obecným názvem jmenuje Říp, což se v latině řekne respiciens [rozhlížející se]. Neboť z té hory lze kolem dokola zřít velikou rovnou zemi. I je hora položena mezi*

¹⁰³ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 458.

¹⁰⁴ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 16.

¹⁰⁵ SADÍLEK, J. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, 1997, s. 25.

¹⁰⁶ TAMTÉŽ, s. 23.

¹⁰⁷ Je možné, že by jinak propadli krevní mstě či něčemu podobnému, co bylo v těchto dobách běžným způsobem vyřizování účtů mezi rody.

¹⁰⁸ DAŇHELKA, J., HÁDEK, K. a HAVRÁNEK, B. (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila I*, 1988, s. 105.

řekami Labem, Vltavou a Ohří. Tam nejprve začali obdělávat a obývat českou zemi.¹⁰⁹

Čech má zde také bratra či druha jménem Lech,¹¹⁰ který se ale vydal dále, přešel Krkonoše (*zasněžené hory, které dělí Čechy a Polsko*) a usadil se na *převeliké rovině, táhnoucí se až k mořským břehům*. Právě od toho, že byla země rovným polem, je nazvána Polsko. Odtud se pak lidé z Lechova rodu šířili do Ruska, Pomořan, Kašubska až ke království dánskému a severním mořským břehům... Další přešli z Čech přes řeku Moravu a začali obývat kraj zvaný Morava, podobně i knížectví míšeňské, budyšínské, braniborské a lužické. *Všechny tyto krajiny byly zarostlé lesem a neobydlené. Slované je však všechny obdělali a bydlí v nich až do dnešního dne.*¹¹¹

Marignola se zřejmě v tomto bodě přidržel Kosmovy verze, poněvadž konstatuje: *Čechy tedy byly země s mnoha háji, s velmi hustými lesy, velmi příhodná pro med, plody a divokou zvěř. V ní nějakí druhové postavili první sídla u hory Říp mezi dvěma řekami, totiž Ohří a Vltavou*¹¹² I zde byla družina vedena stařešinou Čechem, po němž byla země pojmenována. Odkud však tito konkrétní první obyvatelé přišli, se nezmiňuje, původ Čechů (Slovanů) rozebírá v předchozí kapitole.

Neplach se k této problematice nevyjadřuje.

4. Pojmenování země

Opět u Kristiána tuto zmínku nenacházíme vůbec. Kosmas potom ví o starostovi a jeho družině. Je zajímavé, že ač před tím užívá biblický motiv zaslíbené země, odvolává se nyní na pomoc model a osudu, nikoliv Boží vůli. *Tehdy starosta, jehož ostatní jako pána provázeli, mezi jiným takto promluvil ke své družině: „Přátelé, kteří jste nejednou snášeli se mnou těžké trudy cesty po neschůdných lesích, zastavte se a obětujte oběť příjemnou svým bůžkům, jejichž zázračnou pomocí jste konečně přišli do této vlasti kdysi osudem vám předurčené.“*¹¹³ Starosta posléze vyzývá svou družinu, aby novou zemi pojmenovali, odpovídají, ať se jmenuje po něm: *„Ale když takový, tak krásný a tak veliký kraj jest ve vašich rukou, rozvažte, jaké by bylo vhodné jméno pro tu zemi.“*

¹⁰⁹ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 272.

¹¹⁰ Otázku původu Čechů v Chorvatsku a také příchod Čechova bratra Lecha do Polska podrobněji rozebírá TŘEŠTÍK, D. *Mýty kmene Čechů*, 2008, s. 60–70.

¹¹¹ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 273.

¹¹² TAMTÉŽ, s. 459.

¹¹³ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 16.

Ti hned, jako z božského vnuknutí, zvolali: „Poněvadž ty, otče, sloveš Čech, kde najdeme lepší nebo vhodnější jméno, než aby země slula Čechy?“¹¹⁴

Pomineme-li biblický motiv strastiplného putování do zaslíbené země, zřejmě i praotec Čech byl ve své době pouze běžným schematismem, nejednalo se o skutečnou osobu. Na základě srovnání podobných postav u řady evropských národů byl Čech jedním z řady tzv. zakladatelů – tzv. héroos eponymos, podobně jako např. Romulus v Římě. Raně středověké kmeny odvozovaly běžně svůj domnělý původ od jednoho mytického předka, u Gótů to byl Gotha, u Franků Francion atd.¹¹⁵

Jméno prapředka je zřejmě vzato z latinského pojmenování země (Boemia – Boemus), ne jako latinský protějšek Čecha, protože, jak se domnívá Karbusický,¹¹⁶ kdyby taková pověst již existovala, uvedl by Kosmas jméno v české podobě a latinsky by je přeložil či vyložil – jako např. u Přemysla: *Viro nomen est Premizl... nam hoc nomen latine sonat Praemeditans vel Superexcogitans.*¹¹⁷ Navíc „název celé země po jednom z řady kmenů zde sídlících – Čechů – nemohl vzniknout dříve, než tento kmen ovládl celý geografický celek, je tedy historicky mladší, blízký době Kosmově, kdežto nejstarší existující název, zakotvený už literárně, je Boemia.“¹¹⁸ Josef Sadílek se pokusil objasnit název Čechy z hlediska topografického. Zamyslel se totiž nad tím, jaký terén nalezneme v pražské kotlině a jejím okolí, kde se zřejmě český kmen usadil. „Je to terén velmi nerovný, přímo dramatický, samé prohlubně, mísovité kotliny, kterým se staročesky říkalo „čiechy“. A tedy zřejmě podle tohoto mísovitého (čiechovitého) terénu dostala tato oblast původní název „Čiechy“, později vývojem jazyka Čechy. Její obyvatelé se podle toho nazývali, resp. byli nazýváni Čechové, jednotlivec pak Čech.“¹¹⁹

¹¹⁴ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 17.

¹¹⁵ KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny*, 1995, s. 83.

¹¹⁶ TAMTÉŽ, s. 84.

¹¹⁷ Volně přeloženo: Jméno muže je Přemysl, toto jméno latinsky zní Rozmýšlející či Přemýšlející. Dle: EMLER Josef (ed.). *Fontes Rerum Bohemicarum II. Kosmův letopis český s pokračovateli*. Přeložil V. V. Tomek. Czech medieval sources on-line [online databáze] © 2014 [cit. 2014-06-11]. Dostupné z: <http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=11&bookid=169&page=30>.

¹¹⁸ KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny*, 1995, s. 85.

¹¹⁹ SADÍLEK, J. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, 1997, s. 30–31. Domníváme se, že se J. Sadílek mylí. Ony kotliny by se musely nazývat čiechy a pak by byl možný zmíněný fonologický vývoj, poněvadž v době mezi 12. a 14. stoletím dochází k tzv. ztrátě jotace a tehdy by vznikl tvar čechy. Ovšem vzhledem k absenci poznámkového aparátu v Sadílkově práci lze jen těžko usuzovat, odkud čerpal podklady pro tuto svoji domněnku. Ve Slovníku staročeském najdeme ke slovu čiecha, čieha význam čieška, případně prohlubenina, podkolenní jamka a uvádí příbuznost se slovem čieš – pohár, čieše. GEBAUER, Jan. *Slovník staročeský* [on-line]. Praha: Academia, 1970. Verze 0.9.1. [cit. 2014-06-11]. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupné z <http://vokabular.ujc.cas.cz>.

Dalimil se v tomto bodě přidržuje Kosmovy kroniky:

*Ale že jich starostě Čech diechu,
proň zemi Čechy vzděchu.*¹²⁰

Příbík Pulkava má etymologii názvu země o něco složitější, vysvětluje, že jméno země Boemia, německy Bemen, pochází ...od boh, jak se do slovanského jazyka překládá Deus (Bůh). A tak podle tohoto výkladu jsou Čechové (Boemi) nazýváni podle jména božího. Boemia je pak podle jména prvního obyvatele nazývána ve slovanském jazyce Czechy. Tento Čech se svými bratry a druhy shledal...¹²¹

Marignola obdobně tvrdí, že ...byl mezi nimi totiž kdosi jménem Boya a podle něho byla nazvána Boemia.¹²² Na dalším místě však najdeme v podstatě stejnou formulaci jako u Kosmy: „Ale když tato, tak líbezná a krásná vlast je ve vašich rukou, vymyslete pro ni vhodné jméno.“ Tehdy jakoby božím vnuknutím řekli: „Protože ty, otče, se jmenuješ Čech, kde bychom našli vhodnější jméno; ať se i země nazývá Čechy.“¹²³

U Neplacha opět nenajdeme ani zmínky, své vypravování začíná až Libuší.

5. Líčení prostého života prvních obyvatel

U Kristiána se jedná o prvotní chaos, bezvládí, z něhož vede cesta ven pomocí volby knížete: ...oddaní uctívání model, žili jako kůň neovládaný uzdou, bez zákona, bez knížete nebo vládce a bez města, potulující se roztroušeně jako nerozumná zvířata, toliko širý kraj obývali.¹²⁴ Oproti tomu Kosmas líčí zlatý věk na základě inspirace v antické literatuře, ve verších Ovidiových Proměn.¹²⁵ Žili šťastně a spokojeně, neznali zemědělství ani textilní výrobu, v podstatě se živilo sběrem a lovem, měli společný majetek, neexistovala kriminalita, chovali se k sobě ušlechtilé, milosrdně. Kronikář vychvaluje střídmost, zdrženlivost a vytýká jim pouze společná manželství. Archeologicky je však u Slovanů doložena znalost zemědělství – pěstování obilí a chov domácích zvířat, zřejmě souhlasí teze o mnohoženství (které mohlo na venkově přetrvat až do Kosmovy doby).¹²⁶

¹²⁰ DAŇHELKA, J., HÁDEK, K. a HAVRÁNEK, B. (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1*, 1988, s. 106.

¹²¹ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 272.

¹²² TAMTÉŽ, s. 458.

¹²³ TAMTÉŽ, s. 459.

¹²⁴ LUDVÍKOVSKÝ, J. (ed.). *Kristiánova legenda*, 2012, s. 19.

¹²⁵ SADÍLEK, J. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, 1997, s. 34–35.

¹²⁶ TAMTÉŽ, s. 36–39.

Dalimil se opět přidržuje Kosmova líčení, mluví o společném majetku, absenci sporů a vytýká jen polygamií. Najdeme však zmínku o zemědělství:

*Prvé chleba nejmějjechu,
jedno maso a ryby jědiechu.
Prvé léto laz vzkopachu,
druhého léta rádlem vzórachu.*¹²⁷

Pulkava se v tomto bodě přidržuje Kosmovy verze – tedy že se živil lesními plody, žaludy, rybami a zvěří, neměli obilí a semena, místo vína či pálenky pili vodu, měli společný majetek a ženy, neznali zákony, žili jen podle zákona přírody. Na druhou stranu ...*nosili prostý šat lněný a vlněný a v zimě se oblékali do koží z divoké zvěře nebo ovcí*¹²⁸ – což by jistě znalosti obdělávání půdy a chovu zvířat obnášelo.

G. Marignola popisuje navíc (oproti Kosmovi) vzhled těchto prvních Čechů: *A toto pokolení bylo ušlechtilé mravy, vzhledné postavou, spanilé leskem vlasů, silných a urostlých těl, mírné v obyčejích, mírumilovné v jednání, družné, vlídné a přívětivé.*¹²⁹ Jinak uvádí (stejně jako ostatní kronikáři) totéž co Kosmas – tedy že jedli žaludy, pili vodu a měli více žen.

6. Obrat k horšímu, soudce Krok

Po zlatém věku následuje zkažení mravů, lidé nabývají majetku a vedou mezi sebou spory, je tedy potřeba někoho, kdo je bude soudit. U Kristiána tuto pasáž nenajdeme, Kosmas se zřejmě opět inspiroval v biblických textech – věk soudců, postava krále Šalamouna, případně v líčení tzv. železného věku v antické literatuře. Ve skutečnosti odpovídá postava Kroka svými atributy nejspíše náčelníkovi kmene. *Byl to muž za svého věku naprosto dokonalý, bohatý statky pozemskými a v svých úsudcích rozvážný a důmyslný. K němu se sbíhali, jako včely k úlům, lidé nejen z vlastního jeho rodu, nýbrž i z celé země všichni, aby je rozsuzoval. Tento znamenitý muž neměl mužské potomky, zplodil však tři dcery, jimž příroda udělila nemenší poklady moudrosti, nežli jaké dává mužům.*¹³⁰ Dle Kosmy sídlil na hradě nedaleko Zbečna: *...podle jeho jména je znám hrad, již*

¹²⁷ DAŇHELKA, J., HÁDEK, K. a HAVRÁNEK, B. (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1*, 1988, s. 105.

¹²⁸ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 272.

¹²⁹ TAMTÉŽ, s. 458.

¹³⁰ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 18.

*stromovím zarostlý, v lese u vsi Zbečna.*¹³¹ Za toto údajné sídlo byl někdy považován hrad Krakovec, který však pochází až ze 14. století. Ke Zbečnu klade kronikář i sídlo kněžny Libuše – Libušín. Možným objektem je zde keltské oppidum, Hradiště u Stradonic, ležící rovněž u Zbečna, v Kosmově době šlo zřejmě o známou lokalitu, ačkoli už zpustlou.

U Dalimila je Krok moudrý soudce, který měl tři dcery. Kazi sídlila na Kazíně, Tetka na Tetíně a Libuše byla prorokyní a soudkyní. O Krokově sídle však v kronice nenajdeme žádnou zmínku.

Přibík Pulkava se opět přidržuje Kosmovy verze, přičemž Krok byl moudrým, řádným mužem, jenž dokázal spravedlivě urovnávat spory, také byl bohatý a zámožný. Vládl v Čechách *ne jako kníže, ale jako soudce zvolený lidem.*¹³² Údajně postavil v Čechách první tvrz na místě zvaném Zbečno. Měl prý také bratra či otce jménem Krak, jenž založil hrad a město Krakov.

G. Marignola se drží rovněž Kosmovy verze, navíc se pak zmiňuje ještě o Krokově manželce. *Za manželku měl věštkyňi, která porodila tři dcery, také věštkyňě...*¹³³

7. Tři sestry

Kristián se zmiňuje pouze o jakési bezejmenné hadačce, k níž se lidé obrátili o pomoc, když je postihl mor. Tato hadačka nemá ani jméno, ani bližší charakteristiku.

Dle Kosmy měl soudce Krok tři dcery nadané vyšší mocí. Nejstarší Kazi byla kouzelnice a léčitelka, po smrti jí obyvatelé země vztyčili na památku mohylu, kterou Kosmas umístil nad břeh řeky Mže u hory Oseka. Prostřední Tetka se neprovdala, byla kněžka, dle Kosmy učila hloupý lid uctívat modly a přírodní živly (což podle kronikáře přetrvává na venkově dosud). Tetka si postavila hrad Tetín na strmé skále u řeky Mže. Nejmladší Libuše je charakterizována jako moudrá věštkyňě, kterou si po smrti Kroka kmen zvolil za soudkyni. Vystavěla *hrad tehdy nejmocnější u lesa, jenž se táhne ke vsi Zbečnu, a podle svého jména jej nazvala Libušín.*¹³⁴

Zde názorně vidíme příklad přímé charakteristiky osob u Kosmy, využívá ji tam, kde postava vstupuje poprvé do děje. V případě Libuše jsou vypočítány zprvu

¹³¹ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 18.

¹³² BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 273.

¹³³ TAMTÉŽ, s. 459.

¹³⁴ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 19.

samé kladné přívlastky, i když později, v rámci charakteristik nepřímých postava kněžny už se tak pozitivně nejeví. *Třetí, věkem nejmladší, ale moudrostí nejstarší, nazývala se Libuše... Byla mezi ženami přímo jedinečnou ženou, v úvaze prozřetelná, v řeči rázná, tělem cudná, v mravech ušlechtilá, nikomu nezadala v rozhodování při lidu, ke každému byla vlídná, ba spíše líbezná, ženského pohlaví ozdoba a sláva, dávajíc rozkazy prozřetelně, jako by byla mužem. Ale poněvadž nikdo není úplně blažen, žena tak znamenitá i chvály hodná – ach, nešťastného osudu lidského! – byla prorokyně.*¹³⁵

Triplicitní motivy jsou běžné v mýtech a pohádkách už od antických dob. Kazi, Tetka a Libuše mají charakteristiky přesně podle teologické distinkce hříchu pohanské nevěry, jimiž jsou modlářství, hádání a kouzla – těžko šlo o lidový původ.¹³⁶

Dalimil pouze zmiňuje jména a sídla dvou Krokových dcer, Kazi sídlila na Kazíně, Tetka na Tetíně a Libuše byla věštkyně.

Přibík Pulkava zná rovněž tři Krokovy dcery, nejstarší však nazývá Běla, vyznala se prý v lékařství a bylinkách, postavila si hrad Bílinu a povznesla týž kraj. Prostřední Tetka si postavila hrad Tetín. Byla čarodějkou a vykladačkou znamení, uměla objasňovat krádeže a ztráty. Nejmladší Libuše měla věštecké schopnosti, předvídala budoucnost, byla *v soudu moudřejší než ostatní, jemných mravů a činů.*¹³⁷ Proto si ji ustanovili za soudce po otci. Podle Pulkavy postavila Vyšehrad (u Dalimila tak činí až Přemysl během dívčí války). Hrad Libuš u Labe staví až po svém sňatku s Přemyslem a po vydání zákonů. *Potom Libuše postavila hrad Libuš u Labe, poblíž hradu, který se nyní nazývá Kolín nad Labem. Tam byla po své smrti pohřbena. Hrad Libuš se stal po mnohých bězích časů majetkem otce blahoslaveného Vojtěcha, jinak Adalberta, urozeného předáka jménem Slavník, který tam je se svou manželkou, matkou řečeného svatého Vojtěcha, pohřben.*¹³⁸

Giovanni Marignola kopíruje Kosmu.¹³⁹

Neplach začíná *Libuší děje a činy českých knížat a králů, z nichž někteří byli pohané a není tedy třeba se starat, kdy nebo v kterých letech Páně vládli.*¹⁴⁰

¹³⁵ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 19.

¹³⁶ KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny*, 1995, s. 83.

¹³⁷ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 273.

¹³⁸ TAMTÉŽ, s. 275.

¹³⁹ TAMTÉŽ, s. 459.

¹⁴⁰ TAMTÉŽ, s. 537.

8. Libušin soud

U Kristiána je důvodem povolání knížete a založení města (hlado)mor: *Konečně, když byli postiženi zhoubným morem, obrátili se, jak pověst vypravuje, k nějaké hadačce se žádostí o dobrou radu a o věštecký výrok.*¹⁴¹

U Kosmy je pak příčinou hledání knížete hádka o pole mezi dvěma sousedy: *Toho času vznikl mezi dvěma obyvateli, kteří vynikali bohatstvím i rodem a byli jaksi správci nad lidem, nemalý spor o mez sousedních polí.*¹⁴² Kosmas klade důraz na právní spor, pokouší se dostat ke kořenům práva etnika. Institut soudců najednou mění v institut knížecí moci, která právní vztahy nejen spoluvytváří, ale je též jejich arbitrem a vymahatelem. Nespokojenost s rozsudkem vede k obvinění Libuše z ženských rozmarů a k požadavku mužské vlády: *...tu ten, který spor na soudě nevyhrál, přes míru se rozhněvav, potřásl dvakrát či třikrát hlavou, a podle svého zvyku třikrát holí o zemi udeřiv a bradu slinou z plných úst poprskav, zvolá: „Toť křivda mužům nesnesitelná! Žena děravá se obírá mužskými soudy v lstivé myslí! Víme zajisté, že žena, ať stojí či na stolci sedí, málo má rozumu; oč ho má ještě méně, když na poduškách leží? Tehdy opravdu se hodí spíše k tomu, aby se poznala s mužem, nežli aby bojovníkům vynášela nálezy. Vždyť je věc jistá, že všechny ženy mají dlouhé vlasy, ale krátký rozum. Lépe by bylo mužům umřítí než to trpětí. Nás jediné opustila příroda k hanbě všem národům a kmenům, že nemáme správce ani mužskou vládu a že na nás doléhají ženská práva.“ Na to paní, svou pohanu tajíc a bolest v srdci ženským studem zastírajíc, usmála se a pravila: „Tak jest, jak díš; žena jsem, jako žena žiji; ale snad proto si myslíte, že málo mám rozumu, že vás nesoudím metlou železnou, a poněvadž žijete bez bázně, právem mne nedbáte. Neboť kde je bázeň, tam je i kázeň. Ale nyní je velmi zapotřebí, abyste měli správce ukrutnějšího než je žena... Jděte nyní domů, a koho vy si zítra vyvolíte za pána, toho já si vezmu za manžela.“*¹⁴³

Kosmas v této pasáži mění svou charakteristiku kněžny z moudré věstkyně – soudkyně na zhýčkanou ženu: *...ta si zatím hověla, jak si rozpustile vedou rozmařilé ženy, když nemají muže, kterého by se bály, měkce ležíc na vysoko nastlaných vyšíváných poduškách a o loket se opírajíc jako při porodu.*¹⁴⁴ Navíc ji kronikář obviňuje, že s pomocí svých sester a jejich čarodějnickým uměním rovněž

¹⁴¹ LUDVÍKOVSKÝ, J. (ed.). *Kristiánova legenda*, 2012, s. 19.

¹⁴² HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 20.

¹⁴³ TAMTÉŽ, s. 20.

¹⁴⁴ TAMTÉŽ.

jako svým vlastním šálila lid ve všem.¹⁴⁵ Jinak by přece nemohla znát místo, kde nalézt oráče Přemysla, jenž se má stát knížetem a jejím mužem. Neb kdo by si byl pomysll, že si knížete povolají od pluhu? Nebo kdo mohl vědět, kde oře muž, který se měl státí správcem lidu? O čem by však nevědělo věštecké nadšení? Aneb čeho by nedokázalo čarodějné umění?¹⁴⁶

Dalimil pak rovněž jako příčinu povolání knížete uvádí spor o mez a nespokojenost mužů se soudcovstvím ženy – kněžny Libuše.

*Sta sě, že o mezi sě dva svadista,
až sobě dobře přibista.*

*Libuše sě jě jich súditi
a vinného chtieše smútití.*

Vinný jě sě Libušě haněti

řka: „Nechci tebe za súdci jmieti.

*Neb žena lépe umie jehlú šíti
než v súdě mužě súditi.*

*Auvech, kako mě to velmi rudí,
že náši zemi žena súdí.¹⁴⁷*

Ta proto svolává valný sněm zemanů a dožaduje se zastání. Šlechta se jí však vysmívá a žádá o věštbu, odkud má být přiveden nový kníže, protože doma nikdo vhodný není:

*„Pověz nem věščbami svými,
z které nem země radiš kněžě vzieti.*

Neboť ve své zemi nemóžem podobného jmieti.¹⁴⁸

Přibík Pulkava má strukturu příběhu téměř totožnou, jen spor je veden mezi dvěma velmoži o jakési statky, ne tedy sousedy o mez polí.

Marignola přebírá téměř doslovně Kosmovy formulace, Neplach potom zkracuje příběh na nejkratší nutnou informaci a scénu soudu vynechává: *Libuše byla totiž věštkyní a v její době nebyl český lid ovládán žádným vladařem. Češi*

¹⁴⁵ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 21.

¹⁴⁶ TAMTÉŽ.

¹⁴⁷ DAŇHELKA, J., HÁDEK, K. a HAVRÁNEK, B. (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1*, 1988, s. 118.

¹⁴⁸ TAMTÉŽ, s. 119.

však těžce nesli, že jim dává příkazy žena. Ona, sama to pozorujíc, slíbila, že si vezme manžela, aby jim vládl.¹⁴⁹

9. Popis knížecí vlády

V Kristiánově legendě nic takového nenajdeme. U Kosmy Libuše nejdříve prohlásí, že jestliže jim není dobrá měkká ženská ruka, potřebují tvrdšího správce: „Ale snad proto si myslíte, že málo mám rozumu, že vás nesoudím metlou železnou, a poněvadž žijete bez bázně, právem mne nedbáte. Neboť kde je bázeň, tam je i kázeň. Ale nyní je velmi zapotřebí, abyste měli správce ukrutnějšího než je žena.“¹⁵⁰ Obdobně promlouvá kněžna i u Přibíka Pulkavy: „V lásce a přátelství jsem vám vládla mírně a vlídně, jako žena. Nyní však budete mít podle svého přání za knížete muže, který zkrotí vaše hlavy železnou holí a bude vás soudit podle své vůle. Jeho vůli se neodvážíte odporovat.“¹⁵¹

Následně líčí Kosmova Libuše shromážděnému lidu knížecí vládu, vyčítá jim, že se dobrovolně vzdávají svobody a budou svého rozhodnutí litovat: „Předně snadno je knížete dosaditi, ale nesnadno dosazeného sesaditi. Neboť v této chvíli jest ten muž pod vaší mocí, ať ho povýšíte za knížete čili nic; jakmile však bude povýšen, vy a vše co máte, bude v jeho mocí...“¹⁵² Motivy líčení jsou opět vypůjčeny z bible a obohaceny rysy odpovídajícími rozdělení společnosti, případně řemeslné specializaci koncem 11. století: „Vás samé a z vás, kterých se mu zachce, jedny učiní sluhy, jiné sedláky, jiné poplatníky, jiné výběřčími, jiné katy, jiné biřící, jiné kuchaři, pekaři nebo mleči. Ustanoví sobě i plukovníky, setníky, šafáře, vzdělavatele vinic a polí, též žence, kováře zbraní, kožišníky a ševce.“¹⁵³

Tuto pasáž lze vyložit tak, že se Češi volbou Přemysla navěky zavázali jemu a jeho rodu poslušností a Přemyslovci jsou tedy neodvolatelně pány české země. Volbu můžeme chápat jako určitou společenskou smlouvu, obnovovanou nastolovacím rituálem při dosazování nového knížete.

U Dalimila se uražená Libuše, ač pohaněna, nechce mstít, protože nechce škodit své obci:

„Zlý člověk chtěl by to býti,

¹⁴⁹ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 537.

¹⁵⁰ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 20.

¹⁵¹ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 273.

¹⁵² HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 22.

¹⁵³ TAMTÉŽ.

kterýž pro své dobré dá obci zlým užití.

Obec jest každého ohrada,

kdož ji tupí, minulať jej jest rada.

Ztratě obec, neufaj do hrada,

bez obce dobude tebe všeliká sváda.

Ale já vám své škody nedám zlým užití,

*chci vám beze lsti raditi.*¹⁵⁴

Stejně jako u Kosmy hrozí Libuše tvrdou knížecí vládou. Poprvé je zmíněn motiv železného stolu.

„Radějši byšte mohli mój súd trpěti,

než chcete za kněžě silného mužě jmieti.

Lehcěť tepe dievčie ruka,

ot mužské rány bývá veliká múka.

Tu mně tehdy uvěříte,

*když svého kněžě za železným stolem jedúce uzříte.*¹⁵⁵

Železným stolem je míněna radlice nasazená na rádle, s nímž Přemysl oral. Zmínka o železe je zajímavá, poněvadž nám dokládá změnu ve způsobu obdělávání půdy (nutnost prohloubení orby v zájmu vyšších výnosů), k níž došlo cca ve 13. století.¹⁵⁶ Vyobrazení Přemyslova rádla sice nalezneme na fresce v kapli sv. Kateřiny ve Znojmě, datovaná je zhruba do druhé čtvrtiny 12. století,¹⁵⁷ ale M. Beranová uvádí, že toto vyobrazení neodpovídá archeologickým dokladům o způsobu orby a zápřahu u Slovanů.¹⁵⁸

Zároveň se objevuje nový prvek – vážné varování před vládou cizozemců. Je třeba si uvědomit, že počátek 14. století, kdy Dalimil svou kroniku psal, byl obdobím politické krize. Roku 1306 vymřela domácí dynastie po meči, přemyslovský trůn byl předmětem sporů, než se po několika letech zmatků v zemi objevuje cizí, lucemburská dynastie. Tato situace se v celém díle velmi výrazně odráží, vztah k cizincům je velmi vyhrocený, zřejmě i vlivem dřívější německé kolonizace (ve 13. století).

„Ale bude-li cizozemec nad vámi vlásti,

¹⁵⁴ DAŇHELKA, J., HÁDEK, K. a HAVRÁNEK, B. (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1*, 1988, s. 129.

¹⁵⁵ TAMTÉŽ.

¹⁵⁶ BERANOVÁ Magdalena, *Slované*. Praha: Libri, 2000, s. 92.

¹⁵⁷ Dataci maleb v rotundě podrobněji rozebírá KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny*, 1995, s. 70–74.

¹⁵⁸ BERANOVÁ, M. *Slované*, 2000, s. 92–93.

*nemoci bude váš jazyk dlúho tráti.
 Túhať jest každého mezi cizími,
 smutný utěší se mezi známými.
 Každý kralije přátely svými,
 a ijeden múdrý neradi se s cizími!
 Pojmeť sobě lid jazyka svého
 a bude vždy hledati vašeho zlého.
 Na váš lid bude hledati viny
 a svým rozdělí vaše dědiny.¹⁵⁹*

Giovanni Marignola pouze parafrázuje Kosmu, u Neplacha pohružka knížecí vládou chybí zcela.

10. Určení místa kde najdou knížete

Kristián nezná konkrétní místo, ale *...nějakého velmi prozíravého a důmyslného muže, jenž se jenom orbou zabýval, jménem Přemysla, ustanovili si ho podle výroku hadaččina knížetem nebo vladařem...*¹⁶⁰

Kosmas určuje konkrétní zeměpisnou polohu, kde mají žádaného knížete hledat a zná i rozměr oraného pole. *„Hledte,“ dí, „hle, za oněmi horami“ – a ukázala prstem na hory – „je neveliká řeka Bielina a na jejím břehu je vidět vesnici, jež slove Stadice. V jejím obvodu jest úhor, zděli i zšíři dvanáct kročejů, jenž ku podivu, ač leží mezi tolika poli, přece nenáleží k žádnému poli. Tam váš kníže oře se dvěma strakatými voly; jeden vůl má vpředu dokola bílý pás a bílou hlavu, druhý jest od čela po zádech bílý a zadní nohy má bílé. Nyní, je-li vám libo, vezměte mou řízu, plášť i přehozy, jaké slušejí knížeti, jedťte vyřídít tomu muži vzkaz ode mne i lidu a přiveďte sobě knížete a mně manžela. Muž má jméno Přemysl, ten na vaše hrdla a hlavy přimyslí mnohá práva. Jeho potomstvo bude v celé této zemi panovati na věky věkův.“*¹⁶¹ Literatura odkazuje¹⁶² na mytický rituál svaté orby, zaručující plodnost a úrodnost. Dokládá to mj. i „vlastnictvím pole“, jeho symbolickými rozměry či rituálním zabarvením zvířat.

¹⁵⁹ DAŇHELKA, J., HÁDEK, K. a HAVRÁNEK, B. (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1*, 1988, s. 129.

¹⁶⁰ LUDVÍKOVSKÝ, J. (ed.). *Kristiánova legenda*, 2012, s. 19.

¹⁶¹ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 23.

¹⁶² TŘEŠTÍK, D. *Mýty kmene Čechů*, 2008, s.113–118; KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny*, 1995, s. 160–164; SADÍLEK, J. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, 1997, s. 69–72.

V Dalimilově kronice není předem určeno místo, kam je poselstvo vedeno Libušiným koněm, jenž má určit budoucího panovníka. Je přidáno varování, aby se poslové cestou zpět nehádali:

*„Jižť to já dobrě vědě,
komu býti vaši hospodů.
Jedťež čstnějši po mého koně vodu!
Jamžť jedno on poteče
a k komuž on přiteče,
toho na ten kóň vsadiece,
vedťte jej sěm, sě nesvářiece.
Budete-li sě sváříti,
po tisíc let bude všie zemi škoditi.“
Libušě sě na své věščby vzpusti,
kuoň osedlaný bez uzdy pusti.¹⁶³*

Přibík Pulkava také nechává posly následovat věšteckého koně, tentokrát již bílé barvy – jedná se o symbolické, magické zbarvení.¹⁶⁴ *„Vezměte mého bílého koně, naložte na něho královská roucha a sejměte mu uzdu. Muže, k němuž půjde a u něhož se zastaví, přijměte sobě za knížete a mně za manžela. A dám vám toto znamení: Až přijdete k tomu muži, uvidíte ho, jak jí na železném stole.“¹⁶⁵*

Giovanni Marignola opět přebírá kompletně Kosmovy formulace. Předeseílá však historku o tom, jak se ráno před sněmem u Libuše objevil jakýsi rolník a žádal o věštecký výklad. Libuše mu předpověděla, že on bude jejím manželem a knížetem celé země. Kronikář se tak pokusil zřejmě obejít záhadnost volby knížete. *Příštího rána, dříve než se sešel lid, uviděla z okna přicházet jakéhosi rolníka a vyběhla mu vstříc, tázajíc se po příčině jeho tak časného příchodu. On jí řekl: „Případ chci vyložit věštyni.“ „Já,“ pravila ona, „jsem věštyně a předpovídám ti, že budu tvá nevěsta a družka.“ On odvětil: „Když jsem zapřáhl*

¹⁶³ DAŇHELKA, J., HÁDEK, K. a HAVRÁNEK, B. (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1*, 1988, s. 136.

¹⁶⁴ SADÍLEK, J. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, 1997, s. 45. Bohem Slovanů byl Triglav, jemuž sloužily tři kněžky a bílého koně, kterého se používalo k věštění. Sadílek se domnívá, že tuto symboliku převzal právě Kosmas pro tři Krokovy dcery. Libuše, coby věštyně, měla tedy koně bílé barvy, což ale zdůraznil až právě Přibík Pulkava. Je možné, že pro Kosmu to bylo ještě natolik automatické, že nepovažoval za důležité, barvu koně zdůraznit. Avšak ve znojenské rotundě je vyobrazen rovněž bílý kůň poselstva. Posvátného chrámového bělouše zmiňuje i KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny*, 1995, s. 74 a 160.

¹⁶⁵ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 273.

voly k pluhu, převeliké množství ptáků, totiž orlů, několikrát přeletělo nad mou hlavou a konečně spočinuli na mém pluhu.“ Libuše mu přikázala: „Jdi a vrať se k svému pluhu a toto nikomu nezjevuj, ale vyčkej výsledku věci, protože máš dobré znamení a budeš knížetem celé země.“ Nato se vrátil, aby dokončil své orání.¹⁶⁶

Neplach zkracuje celý příběh na nutné minimum: *A tak vedena věšteckým duchem poslala do jakési vsi jménem Stadice vyhledat toho, kdo se jmenuje Přemysl. A hle, venkované ze vsi ukázali na sedláka, který oral s voly a kráčel za pluhem.*¹⁶⁷

11. Setkání poslů s Přemyslem

Kristián motiv poslů nemá vůbec.

U Kosmy neznají cestu, je jim tedy řečeno, ať následují Libušina koně, že je zavede k Přemyslovi. *Zatím byli určeni poslové, aby tomu muži přednesli vzkaz své paní i lidu. Když paní viděla, že jaksí, neznající cestu, váhají, pravila: „Co váháte? Jděte bez starosti, sledujte mého koně, on vás povede pravou cestou a dovede zase zpět, neboť tu cestu nejednou šlapal.“*¹⁶⁸ Kronikář si zřejmě uvědomoval nesmyslnost části vyprávění, protože sám zpochybňuje předešlé informace o reálnosti nočních Libušiných cest k řece Bílině: *Lichá šíří se pověst a zároveň mínění křivé, že paní sama vždy za nočního ticha tu bájnou cestu na koni konala a před kuropěním se vracívala; tomu ať Žid Apella věří.*¹⁶⁹

Když se pak poslové blíží ke vsi, setkávají se s chlapcem, který potvrzuje, že se jedná o ves Stadice a skutečně zde naleznou muže jménem Přemysl.

Kosmas považoval posly za sedláky.¹⁷⁰ *Poslové přistoupivše k němu pravili: „Blažený muži a kníže, jenž od bohů jsi nám byl zrozen.“ A jako mají sedláci ve zvyku, že jim nestačí jednou to říci, plnou hubou opakují: „Zdráv buď, kníže, buď zdráv, tys oslavy nad jiné hoden...“*¹⁷¹ Jakmile oráče osloví, kuň na znamení

¹⁶⁶ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 460.

¹⁶⁷ TAMTÉŽ, s. 537.

¹⁶⁸ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 23.

¹⁶⁹ TAMTÉŽ.

¹⁷⁰ Latinský originál Kosmovy kroniky uvádí *Et, sicut mos est rusticis, non sufficit semel dixisse, set inflata bucca ingeminant...* Volně přeloženo *A jak je obyčejem venkovanů, nestačilo jednou říci, ale nafouknutými tvářemi opakují...* Citováno dle: EMLER Josef (ed.). *Fontes Rerum Bohemicarum II. Kosmův letopis český s pokračovateli*. Přeložil V. V. Tomek. Czech medieval sources on-line[online databáze] © 2014 [cit. 2014-06-18]. Dostupné z: <http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=11&bookid=169&page=31>.

¹⁷¹ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 24.

zařehtá. „...vypřáhni od pluhu voly, změň roucho a na koně vsedni!“ Přitom mu ukáží roucho i na hřebce, který vtom zaržál.¹⁷²

Po svém příchodu vzývají Přemysla, aby s nimi šel, že si jej paní i všechen lid žádají za panovníka; můžeme si všimnout, jakou úlohu měl vládce v raně středověkém státě – kníže, soudce, správce, obránce. „Paní naše Libuše i všechen lid vzkazuje, abys brzy přišel a přijal panství, jež je tobě i tvým potomkům souzeno. Vše, co máme, i my sami jsme v tvých rukou; tebe za knížete, tebe za soudce, tebe za správce, tebe za obránce, tebe jediného volíme sobě za pána.“¹⁷³

Dalimilova verze se poněkud odlišuje, poslové předem netuší, kam jdou, pouze následují koně. Kůň je samozřejmě dovede k řece Bílině a do Stadic. Ves ale získává svůj název dodatečně, podle koně, který se tam zastavil.

*Páni po koni pojedu,
až Bieliny řěky i dojedu.
Podlé řěky kóň poteče,
až na jednu úlehl i přiteče,
na niejž oráše muž veliký,
obinuv své nohy lýky.
K tomu muži kóň přiskočiv, i sta,
u něho se vzbočiv, vzvysta.
Stojieše jako jat v udici,
pro to tej vsi vzděchu Stadici.
Páni na chlapě vzvředěchu,
že jěmu Přemysl diechu.¹⁷⁴*

Zároveň také si nelze nevšimnout, že v Dalimilově verzi jsou již poslové titulováni pány, tedy zřejmě považováni kronikářem za šlechtice. Přemysl je nazván chlapem, tento výraz označoval prostého člověka. Na rozdíl od Kosmy u Dalimila odpadá motiv volby knížete sněmem. Libuše určuje a ví, kdo má knížetem být, kůň ukazuje poslům cestu – na nich je pouze určenou osobu přivést

¹⁷² HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 24.

¹⁷³ TAMTĚŽ.

¹⁷⁴ DAŇHELKA, J., HÁDEK, K. a HAVRÁNEK, B. (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila I*, 1988, s. 139.

k Libušinu dvoru. Rituálu knížecí volby se věnuje D. Třeštík,¹⁷⁵ ovšem v Dalimilově době již měl český panovník zaručen dědičný titul krále.¹⁷⁶

Pulkavovi poslové – velmoži (*magnates*)¹⁷⁷ vyrážejí z Vyšehradu, následují koně, který dojde druhého dne do Stadic – kronikář vysvětluje název vsi z latiny, znamená *locus gregum*, tedy místo stád. Stadice lokalizuje na řeku Bílinu, do vzdálenosti 10 mil¹⁷⁸ od Vyšehradu. Zde najdou Přemysla, orajícího se dvěma strakatými voly pole o rozměrech 12 krát 12 kroků. Zajímavý je dodatek, že pole bylo *okrouhlé a černé, obklopené kolem dokola polem úplně bílým*.¹⁷⁹ Rovněž vyzývají Přemysla, ať se stane jejich knížetem, že si jej český lid zvolil.

G. Marignola parafrázuje Kosmu, Neplach zrovna tak.

12. Propuštění volků

Zvířata využívaná k rituální orbě jsou kouzelného původu, jak naznačuje již jejich zbarvení: „*Tam váš kníže oře se dvěma strakatými voly; jeden vůl má vpředu dokola bílý pás a bílou hlavu, druhý jest od čela po zádech bílý a zadní nohy má bílé.*“¹⁸⁰ Po ukončení své služby jsou propuštěna a mizí: *Při té řeči se ten muž moudrý, jako by předvídal budoucnost, zastavil, otku kterou držel v ruce, vetkl do země a pustiv voly zvolal: „Jděte tam, odkud jste přišli!“ Ti, ještě než to dořekl, s očí zmizeli a nikdy více se neobjevili.*¹⁸¹

Sadílek usuzoval, že zmizení volků je jevem myticko-astrálního rázu, totiž tvar souhvězdí Bootes, nazývaného starými Čechy Přemysl Oráč, připomíná oráče se dvěma voly. Na podzim, „*kdy toto souhvězdí začne zapadat za obzor, nejdříve za ním mizí „volské spřežení*“.¹⁸²

¹⁷⁵ TŘEŠTÍK, D. *Mýty kmene Čechů*, 2008, s. 156–161.

¹⁷⁶ Břetislav I. zavedl roku 1055 seniorát, tedy měl vládnout nejstarší člen rodu, ovšem v praxi to dodržováno nebylo a docházelo k častým sporům. Pokusil se to vyřešit roku 1216 Přemysl Otakar I. zavedením primogenitury. Právo na trůn tak měl vždy nejstarší syn panovníka, případně jeho sourozenci a jejich potomci či manželé králových dcer. V případě vymření dynastie zaručovala Zlatá bula sicilská (1212) českým zemím právo svobodné volby krále, dělo se tak ale jen v případech příbuzenských vztahů. Tak byl sněmem zvolen například Jindřich Korutanský či Jan Lucemburský (1309). Roku 1356 stanovil Karel IV. svou Zlatou bulou dědičnost českého trůnu v lucemburském rodě v mužské i ženské linii. Pokud by rod vymřel, měl český sněm právo svobodné volby nového krále.

¹⁷⁷ Dle latinského originálu Pulkavovy kroniky, citovaného dle: EMLER Josef a GEBAUER Jan (edd.). *Fontes Rerum Bohemicarum V. Příbika z Radenína řečeného Pulkava Kronika česká*. Czech medieval sources on-line[online databáze] © 2014 [cit. 2014-06-25]. Dostupné z: <http://147.231.53.91/src/?s=v&cat=11&bookid=178&page=52>.

¹⁷⁸ Staročeská míle měřila cca 7,53 km, byla by to tedy vzdálenost kolem 75km, proto zřejmě došli na místo až druhého dne.

¹⁷⁹ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 273.

¹⁸⁰ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 23.

¹⁸¹ TAMTÉŽ, s. 24.

¹⁸² SADÍLEK, J. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, 1997, s. 77.

U Dalimila volci nejsou zmíněni vůbec, v Pulkavově verzi rovněž mizí, a již nikdy je nikdo nespatří, Marignola parafrázuje Kosmovo vyjádření. V Neplachově podání Přemysl na vyzvání poslů pouze vypřahuje voly z pluhu.

13. Motiv lískového prutu

Kristiánova legenda postrádá i tento motiv. V Kosmově verzi poté, co Přemysl zarazil otku do země a propustil volky, z lískového prutu vyrazily tři ratolesti i s listím a ořechy. Přemysl pozval posly k snídani ...*vyňal z lýkové mošny plesnivý chléb a kus sýra, mošnu položil na trávnick místo stolu, na to režný ubrus a tak dále. Zatím co svačili a vodu ze džbánu pili, dvě ratolesti neb odnože uschly a opadly, ale třetí velmi rostla do výše i šíře.*¹⁸³ Přemysl to užaslým hostům vysvětlil takto: „*Vězte, že se z našeho rodu mnoho pánů zrodí, ale jeden po každé bude panovati. Ale kdyby vaše paní nebyla s tou věcí tak spěchala, nýbrž na krátký čas byla vyčkávala běhu osudů, že by nebyla pro mne tak brzy poslala, měla by vaše země tolik pánů, kolik by příroda vydala na svět knížecích synů.*“¹⁸⁴

Lze si povšimnout toho, že Přemysl sám sebe považoval za cizince, když říká „*vaše země*“. Podobně u Dalimila, když žádají páni, aby Libuše poskytla radu kde nalézt knížete:

*„Pověz nem věščbami svými,
z které nem země radiš kněžě vzieti.*

Neboť v své zemi nemůžem podobného jmieti.“¹⁸⁵

Ovšem v době, do níž je pověst kladena, by něco takového nepřicházelo v úvahu, cizinec byl tehdy bezprávným jedincem, jehož bylo možné připravit o majetek, případně o život, těžko by se mohl stát vládcem.¹⁸⁶ Obec Stadice leží v regionu kmene Lemúzů. Toto území ovládl český kníže Břetislav I., zřejmě diplomatickou cestou, snad z důvodů obranné strategie české země. Snad proto je v pověsti v zájmu anexe této oblasti Lemúzů zvolen vládce a Libušin manžel právě odtud. Opět se tedy jedná o kronikářovu reflexi společensko-politické situace.¹⁸⁷ Poněkud odlišné stanovisko zastával Karbusický. Domníval se, že lokalizace na Bílinsko není dokladem cizího původu dynastie, ale že toto území mělo v 11. století strategický význam vzhledem k ohrožení knížectví ze Saska. 11. století

¹⁸³ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 24.

¹⁸⁴ TAMTÉŽ.

¹⁸⁵ DAŇHELKA, J., HÁDEK, K. a HAVRÁNEK, B. (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila I*, 1988, s. 119.

¹⁸⁶ SADÍLEK, J. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, 1997, s. 80.

¹⁸⁷ TAMTÉŽ, s. 81.

však již bylo dobou, kdy již došlo ke ztrátě kmenového povědomí, zůstává pouze obecně rozšířený putovní motiv ženicha zdaleka.¹⁸⁸

Motiv uvadlých ratolestí je zřejmě odrazem Břetislavova zákona o posloupnosti.¹⁸⁹ Otká značí odvěká práva Přemyslovců na vládu, jedna ratolest zásadu jednoho panovníka z rodu.

Analogické motivy k přemyslovské pověsti nacházíme po celé Evropě – povolání panovníka od pluhu i rozkvetlý prut. Podrobněji V. Karbusický.¹⁹⁰

Dalimilova kronika motiv pozměňuje. Poté, co Přemysl zarazí otku do země, lituje, že nemohl dokončit své dílo. Pokud by byl pole dooral, v zemi by už nikdy nebyl hlad.

*„Žěl mi jest, že ste tak ráno přišli!
Byšte byli teprv ot Libušě vyšli
a bych mohl tuto úlehl vzórati,
viec by bylo nelzě v Čechách chleba oráči kupovati.
Ale že ste uchvátili,
a mně v rolí překazili,
móž to každý slyšeti rád:
bude v zemi žiezn a často hlad.“¹⁹¹*

Ale i v Dalimilově verzi pověsti suchá otká během jídla rozkvete. Nemá však tři lískové výhonky, nýbrž pět. Čtyři z nich uschnou, pátý zůstává. Opět se ptají poslové na význam, ale Dalimilův Přemysl odpovídá trochu jinak než Kosmův:

*„Otká suchá jest znamenie
mého chlapieho urozenie.
Ale žeť jest brzo vzkvetla,
jakž vám Libušě jest rekla,
mój rod z chlapieho pořáda
dojde králového řáda.
Pěti prameny budu kvísti.
To budu na knízě čísti,
že ze mne bude kněžstvo patero,*

¹⁸⁸ KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny*, 1995, s. 175.

¹⁸⁹ TAMTÉŽ, s. 90.

¹⁹⁰ TAMTÉŽ, s. 86.

¹⁹¹ DAŇHELKA, J., HÁDEK, K. a HAVRÁNEK, B. (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila I*, 1988, s. 139.

*ale brzo zhyne čtvero.
Páté vzkvete velmi krásně
a pustí svůj plod jasně.
Ač se jemu kdy podejde,
a však toho časa dojde,
že vnuk pomstí svého děda,
jeho vrahóm naposledy běda.“
Řka to, vsta z chlapieho sboru
i jide do Libušina dvoru.¹⁹²*

Otka je zde tedy znamením nízkého původu - u Kosmy jsou to lýkové střevíce, které naopak Dalimil ani nezmiňuje. Pět výhonků ořeší značí pět větví přemyslovského rodu. Zakladatelem hlavní přemyslovské linie byl Bořivoj I., tato vymírá Václavem III., zavražděným v Olomouci roku 1306. Vedlejší větví rodu byli Děpoltici, na Moravě pak větev brněnská, olomoucká a znojenská, které zanikají všechny čtyři v rozmezí let 1191- 1250. Opavská větev sice vymírá až roku 1561, jejím zakladatelem byl levoboček Přemysla Otakara II., ovšem o této větvi se z pochopitelných důvodů Dalimilova kronika nezmiňuje. Zajímavá je narážka *vnuk pomstí svého děda, jeho vrahóm naposledy běda*. Týká se totiž Přemysla Otakara II., který byl poražen Rudolfem I. Habsburským v bitvě na Moravském poli roku 1278. Přemyslovým vnukem byl Jan Parricida, který roku 1308 zavraždil svého strýce Albrechta Habsburského, poněvadž mu upíral právo na dědictví po otci a matce – území v Rakousku. Dalimil se o této vraždě zmiňuje na jiném místě svého díla:

*Na léto vrah český, Albrecht, do Čech počě jíti,
chtě přěkotem jazyk český zahladiti.*

...

*Jda do Čech, když se přes Rýn poveze,
Ješek, jeho synovec, na strýciu se sveze.
Ten junoch šlechetný zabi tu strýcě svého
a tiem i pomsti krále, ujcě bratra svého.
Ten Ješek byl z sestry krále českého,
a pro toť i zbavi Čechy vraha nemilostivého.*

¹⁹² DAŇHELKA, J., HÁDEK, K. a HAVRÁNEK, B. (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila I*, 1988, s. 149.

*Také že neslušalo, než od svého, sníti,
jenž tak nevěrně směl svého sestřence zabíti.¹⁹³*

Přibík Pulkava z Radenína se opět vrací k původním třem ratolestem, motiv však aktualizuje – přenáší jej do reálné roviny, jedná se o skutečnou lísku, nesoucí zdravé a trvanlivé plody. *A tak muž takto od pluhu povoláný a za knížete zvolený zarazil náhle do země prut, jímž poháněl voly. Ten ihned rozkvetl a vyhnal tři větve, které nesly zralé ořechy. Dvě z těch větví brzy uschly a třetí rostla a velice se rozrostla, jak je možné vidět až do dnešního dne. Každý rok nese ořechy. Její plody se po mnoho let nezkaží ani neshnijí, a také se v nich nenajde žádný červ.¹⁹⁴ Když se poslové divili, co to znamená, odpověděl: „Z mých beder vzejdou tři knížata; dva rychle zhynou, třetí kníže však i jeho knížectví slavně rozkvetne do výše i šíře a bude mít nádherné plody. Také vám řeknu, že kdybyste mi byli dovolili doorat pole, které jsem oral, moji mužští potomci by zůstali v tomto knížectví trvale. Ale protože jste přišli předčasně, můj mužský rod vymře. A na to vám dám znamení: když rod takto zajde, vnuk pomstí děda.“¹⁹⁵ Vidíme zde tedy opět aktualizaci motivu – Přemyslovo potomstvo již v zemi nebude vládnout na věky, jak prorokuje Kosmova (a Marignolova) Libuše, ale vymře a až se tak stane, vnuk pomstí děda. Tato poznámka je zřejmým dokladem, že Pulkava asi znal Dalimilovo dílo a čerpal z něj.*

Pokud bychom měli shrnout vývoj motivu nedokončené práce, zjistíme porovnáním následující aktualizace. U Kosmy je důsledkem nedokončené orby vláda jednoho pána. Kdyby Přemysl svou práci dokončil, měla by země tolik pánů, kolik by příroda vydala knížecích synů. Dalimil uvádí jako důsledek téhož hlad a žízeň – tedy častou neúrodu a u Pulkavy je to již vymření přemyslovského rodu. Vidíme zde reflexi aktuálních společensko-politických problémů své doby u jednotlivých kronikářů.

Marignolův Přemysl vysvětluje tři ratolesti, z nichž dvě uschnou a jedna zůstane, takto: *„Z našeho rodu se narodí mnoho pánů, ale jediný bude panovat jako kníže.“¹⁹⁶ Nalézáme tedy totožné pojetí motivu lískových ratolestí jako u Kosmy. Stejně tak i Neplach.*

¹⁹³ DAŇHELKA, J., HÁDEK, K. a HAVRÁNEK, B. (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 2*, 1988, s.

¹⁹⁴ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 273–274.

¹⁹⁵ TAMTÉŽ, s. 274.

¹⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 460.

14. Pohoštění pro posly

Kosmův Přemysl zve své hosty k chudé snídani, čas jídla slouží kronikářovi pouze jako dějová výplň – zatímco jedí, vyrostou z otky tři ratolesti, dvě z nich uvadnou. *On je vlídně jako hostitel pozval k snídani, vyňal z lýkové mošny plesnivý chléb a kus sýra, mošnu položil na trávník místo stolu, na to režný ubrus a tak dále. Zatím co svačili a vodu ze džbánu pili...*¹⁹⁷

U Dalimila se již ve věštbě Libuše objevuje motiv železného stolu:

*„Tu mně tehdy uvěříte,
když svého kněze za železným stolem jedúce uzříte.“*¹⁹⁸

Při pohoštění se poslové dozvídají, co bylo míněno oním stolem a proč:

*Posáh Přemysl k lýčěnej kabeli,
vyně sýr a řešetný pecen velí.
I počě, na radlici položiv, jiesti,
pánóv prose podlé sebe siesti.
Páni sě počěchu shlédati,
na Libušino řečenie vzpomínati.
I jechu sě ho tázati,
roč by jemu bylo mílo na železe sniedati.*

Přemysl jim odpovědě:

*„Jakž vám jest Libušě řekla, též vám povědě.
Když ste nerodili o dievcě tbáti,
bude vás mój rod železnú metlú kázati.“*¹⁹⁹

Přibík Pulkava formuluje motiv železného stolu obdobně jako Dalimil, chybí zde však vysvětlení železa jako symbolu tvrdé knížecí vlády. Nejprve Libuše říká poslům, že budoucího knížete poznají podle toho, že bude jíst na železném stole. Když pak najdou Přemysla, ten zarazí do země prut, jímž poháněl voly. Hned poté *...vzal pluh, položil na radlici chléb a sýr a pojedl na ní. Vidouce to příchozí velmoži – poslové, vzpomněli na Libušina slova o železném stole a volech, kteří zmizí, i o kvetoucím prutu, nesoucím plody.*²⁰⁰ Ovšem Libuše ve své věštbě zmiňuje pouze železný stůl.

¹⁹⁷ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 24.

¹⁹⁸ DAŇHELKA, J., HÁDEK, K. a HAVRÁNEK, B. (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1*, 1988, s. 129.

¹⁹⁹ TAMTÉŽ, s. 139.

²⁰⁰ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 274.

U Marignoly tento motiv schází, stejně jako u Neplacha. Oba zřejmě použili jako svůj zdroj Kosmovu Kroniku Čechů.

15. Odkaz lýčených střevíců na znamení nízkého původu

Motiv se objevuje prvně v Kosmově kronice. Poté, co *oděn v knížecí roucho a obut v královskou obuv vsedne oráč na bujného oře, avšak nezapomínaje na svůj stav, vezme s sebou své střevíce, zcela z lýčí ušité, aby je dal schovati pro budoucnost; a chovají se na Vyšehradě v knížecí komoře až podnes a na věčné časy.*²⁰¹ Motiv Vyšehradu ukazuje na 11. století, neboť byl vybudován jako sídlo až knížetem Vratislavem II.²⁰²

Poslové se podivují, k čemu si tyto střevíce nechal, místo aby je zahodil, načež Přemysl odpovídá: *„Na to jsem je dal a dám schovati na věky, aby naši potomci věděli, odkud vzešli, a aby byli vždy živi v bázni a nejistotě a aby lidí sobě od Boha svěřených nespravedlivě neutiskovali z pýchy, poněvadž všichni jsme si od přírody rovni.*“²⁰³ Zajímavostí je zde zmínka o svěření lidí vládě jeho rodu Bohem, když on sám byl posly nazván knížetem *...jenž od bohů nám jsi byl zrozen.*²⁰⁴ Jedná se zřejmě o zdůraznění kontinuity přemyslovské dynastie od pohanských časů po dobu po přijetí křesťanství.²⁰⁵

Dalimil motiv lýčených střevíců v tomto smyslu neuvádí, pouze se zmiňuje, že orající muž měl obuv z lýka:

*Podlé řěky kónh poteče,
až na jednu úlehl i přiteče,
na niejž oráše muž veliký,
obinuv své nohy lýky.*²⁰⁶

Pulkava motiv aktualizuje, zařazuje střevíce do korunovačního rituálu českých králů. Navíc přidává i lýčenou mošnu (v předchozích kronikách se mošna sice objevuje též, ale je určena jen k uschování jídla). Formálně kopíruje Kosmu. *Řečený kníže sebou také vezl střevíce a mošnu vyrobené z lýka. Když byl dotázán na to, proč je sebou veze, odpověděl: „Chci je nechat uchovat na věčné časy na hradě Vyšehradě, pokud neztrouchnivějí, aby moji potomci viděli, že byli posazeni*

²⁰¹ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 25.

²⁰² KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny*, 1995, s. 162.

²⁰³ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 25.

²⁰⁴ TAMTÉŽ, s. 24.

²⁰⁵ SADÍLEK, J. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, 1997, s. 84.

²⁰⁶ DAŇHELKA, J., HÁDEK, K. a HAVRÁNEK, B. (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila I*, 1988, s. 139.

na knížecí trůn z chudoby, aby nezpychli, protože pyšní bývají po zásluze ponižováni a nízcí pro ctnost povyšováni.“ Střevíce jsou až do dnešního dne velmi pečlivě chovány v kostele vyšehradském. V předvečer korunovace českých králů totiž kanovníci a preláti jdou v procesí vstříc budoucímu králi, ukážou mu střevíce a položí mu mošnu na ramena, aby králové měli na paměti, že pocházejí z chudoby a aby nikdy nezpychli.²⁰⁷

Marignola též pouze parafrázuje Kosmu, ale nic nového nepřidává. Neplach potom vynechává střevíce a zmiňuje se pouze o lýčené mošně: *Potom tu mošnu navlékl na záda přes královský šat, vzal ji sebou a přikázal uchovat ji na hradě Vyšehradě pro věčnou památku.*²⁰⁸ Zajímavý je výraz *královský šat* (*vestimenta regalia*²⁰⁹), prozrazující aktualizaci motivu do kronikářovy doby – u Kosmy je to *knížecí roucho (veste principalí*²¹⁰).

16. Sňatek oráče s věstkyní

U Kristiána následuje sňatek po založení hradu Praha a ustanovení Přemysla knížetem: *...davše mu za manželku svrchu řečenou pannu hadačku.*²¹¹

Kosmův Přemysl přichází do Libušina hradu, následuje hostina a svatební noc – pravděpodobně šlo o reflexi prastarého indoevropského rituálu svatého sňatku, zabezpečujícího plodnost a úrodu polí, jak bylo již zmíněno výše.²¹²

U Dalimila přichází Přemysl na Libušin dvůr (místně blíže neurčený), po sňatku s ní jej páni poctí velkými dary a stává se knížetem.

Řka to, vsta z chlapieho sboru

i jide do Libušina dvoru.

A jakž brzo Libušě doje,

Libušě jej za muž pojě.

Přemysla páni velikými dary ctichu

*a kněžě jeho učinichu.*²¹³

²⁰⁷ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 274.

²⁰⁸ TAMTÉŽ, s. 537.

²⁰⁹ Dle latinského originálu Neplachovy kroniky, citovaného dle: EMLER Josef (ed.). *Fontes Rerum Bohemicarum III. Neplacha, opata Opatovského, krátká kronika římská a česká*. Czech medieval sources online [online databáze] © 2014 [cit. 2014-06-25]. Dostupné z: <http://147.231.53.91/src/?s=v&cat=11&bookid=142&page=497>.

²¹⁰ Dle latinského originálu Kosmůvy kroniky, citovaného dle: EMLER Josef (ed.). *Fontes Rerum Bohemicarum II. Kosmův letopis český s pokračovateli*. Přeložil V. V. Tomek. Czech medieval sources online [online databáze] © 2014 [cit. 2014-06-25]. Dostupné z: <http://147.231.53.91/src/?s=v&cat=11&bookid=169&page=32>.

²¹¹ LUDVÍKOVSKÝ, J. (ed.) *Kristiánova legenda*, 2012, s. 19.

²¹² TŘEŠTÍK, D. *Mýty kmene Čechů*, s. 112, 156–161; KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny*, 1995 s. 160.

Pulkavův Přemysl přichází na Vyšehrad, z něhož kronikář udělal Libušino sídlo: *Tak tedy kníže Přemysl kráčel se svou družinou, přišel na Vyšehrad, kde byl Libuší a všemi pány slavnostně posazen na knížecí stolec a s Libuší spojen manželstvím.*²¹⁴

Marignola vrací kněžnu na Libušín, sem za ní opět přichází Přemysl a slaví se svatba: *Zatímco se v rozmluvě blížili k hradu, vyšla jim vstříc paní obklopená početným zástupem. Objevše se spojili si ruce a slavili sňatek a slavné zasnoubení.*²¹⁵

V Neplachově podání je jen krátká zmínka: *Když došel k Libuši, byl přijat se všemi poctami.*²¹⁶

17. Stanovení zákonů

Dle Kosmy Přemysl *upoutal zákony náš bezuzdný kmen, nezkcrocený lid mocí zkrotil a uvedl v poddanství, jež jej i dnes tíží, též vydal všechna práva, jimiž se naše země řídí a spravuje, sám s Libuší samou.*²¹⁷

Dalimil uvádí to samé:

*Přemysl bieše múdré myslí,
on s Libuší vše právo zamyslí.*²¹⁸

U Pulkavy je odkaz na starobylost právního řádu kompozičně zařazen až za věštbu Prahy a dvou zlatých oliv. Přemysl a Libuše mají shodné věštecké schopnosti. *Kníže Přemysl, velký věštec, poradil se s Libuší, věštkyní sibylou, svou manželkou, a vydali zákony a ustanovení, jimiž se Čechy spravují až do dnešního dne.*²¹⁹

Neplach pouze parafrázuje Kosmovu verzi.

Marignola však přidává aktualizaci – znak orla.²²⁰ *Nuže Přemysl, první český kníže, který po zásluze může být zván mužem pro mužné jednání, držel tento*

²¹³ DAŇHELKA, J., HÁDEK, K. a HAVRÁNEK, B. (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1*, 1988, s. 149.

²¹⁴ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 274.

²¹⁵ TAMTÉŽ, s. 460.

²¹⁶ TAMTÉŽ, s. 537.

²¹⁷ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 26.

²¹⁸ DAŇHELKA, J., HÁDEK, K. a HAVRÁNEK, B. (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1*, 1988, s. 149.

²¹⁹ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 275.

²²⁰ Černá plamenná orlice zvaná též svatováclavská byla znakem Přemyslovců. V 10. – 11. století heraldické znaky ještě neexistovaly, atributem českého knížete bylo kopí a zástava – praporec. Prvně je orlice doložena na minci knížete Bedřicha z období 1179 – 1181, další doklad pak pochází z jezdecké pečeti Přemysla Otakara I. z let 1192–1193. Byla používána až do doby vlády Přemysla Otakara II., kdy se objevuje ve znaku českého království dvouocasý lev. Původ orlice je odvozován od erbu římských císařů, kteří měli od dob

*divoký lid na uzdě mužností a moudroostí, zákony a spravedlivou vládou zkontroloval nezkontrolovaný lid a spolu s Libuší jej podřídili rozumným obyčejům. On sám vydal všechna práva, jimiž se tato země řídí. Protože však byl vyzdvižen k vládě od pluhu, vložil prý volské jho na šíji koním a určil orla jako odznak, protože takovým znamením, totiž znamením orlů nebo věštbou jiných ptáků, byl z nebe předurčen za budoucího knížete.*²²¹

18. Věštba Prahy

U Kristiána založení Prahy předchází volbě knížete, obojí je „lékem“ na mor. Jak již bylo zmíněno výše, jednalo se nejspíše o hladomor.

Kosmas nechává Libuši věštit založení města až po sňatku s Přemyslem. Učinila tak zničehonic, bez souvislosti s předchozím dějem a v přítomnosti Přemysla a starších lidu: *„Vidím veliký hrad, jenž slávou nebes se dotkne, ve hvozďe leží místo – je vzdáleno ode vsi této na třicet honů a mez mu určují vltavské vlny. Toto místo na severní straně pevně chrání hlubokým údolím potok Brusnice, na jižním však boku široká hora velmi skalnatá, jež slove Petřín, převyšuje okolí. Hora toho místa se zkrucuje na způsob delfína, mořského vepře, směrem až k řečené řece. Až tam přijdete, naleznete člověka, an uprostřed lesa teše práh domu. A protože se u nízkého prahu i velcí pánové sklánějí, podle této příhody hrad, jež vystavíte, nazvete Prahou...“*²²² Kosmas samozřejmě věšteství odsuzuje: *Byla by více mluvila, kdyby nebyl pekelný věštecký duch prchl z božího tvora. Ihned kráčejí v staletý hvozď, a nalezše dané znamení, vystavějí na řečeném místě hrad Prahu, vévodící celým Čechám.*²²³

Obdobně u Dalimila Libuše věští slávu dvou zlatých oliv – Václava a Vojtěcha a přikazuje postavit město, jeho polohu však neurčuje tak podrobně jako v Kosmově verzi.

Tehdy Libuše povědě:

„Jáz jedno miesto vědě,

to bude slovatno po světu

Fridricha I. erb černé orlice ve zlatém poli. Přemyslovci přijali podobné znamení zřejmě jako symbol blízkosti císařského dvora a výrazu prestiže mezi říšskou aristokracií. Orel byl totiž symbolem panovnické moci. Jako král ptactva vyjadřoval moc, sílu, odvahu, statečnost a bojovnost a představoval znamení božské i lidské moci a vlády.

²²¹ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 460.

²²² HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 26.

²²³ TAMTÉŽ, s. 27.

*jako slunce v svém osvětlu.*²²⁴

...

*Stavte město, to vám káží,
tu, kdežť to já vám ukáží,
u Vltavy pod Petřínem,
kdežto tesař činí práh se svým synem.
Pro práh městu vzdějte Praha,
toho města bude silná dráha.
Neb jakž knížata i králové,
lidé silní jako lvové
proti prahu klánějí hlavu,
aby ji jměli zdrávu,
takež proti Prazě, městu mému;
nebo bude čest i chvála jemu.*²²⁵

U Pulkavy probíhá věštba Prahy na Vyšehradě v přítomnosti Přemysla a množství velmožů (opět dobová aktualizace motivu), děj se trochu odlišuje od Kosmovy verze. Umístění budoucího města je líčeno téměř totožně, dále jsou drobné rozdíly v kompozici. *Když přijdete k onomu místu, promluvte k prvnímu člověku, kterého najdete, a prvním slovem z jeho odpovědi pojmenujte to místo; tamtéž vybudujte hrad téhož jména a postavte obytná stavení. Poslové plnící příkazy své paní přišli na řečené místo, na němž našli muže opracovávajícího dřevo. Toho se začali vyptávat, co dělá. On odpovídaje pravil: „Limen“. Poslaní poslové pak hned označili totéž místo a připravili stavbu hradu, který nazvali Prah, tj. ve slovanské řeči limen. A tak když se vrátili ke své paní Libuši, oznámili jí, co se stalo. Ona pak pravila: „Dobře se stalo, neboť u nízkého prahu se i velcí páni sklánějí.“ A tak podle této příhody byl postavený hrad pojmenován Praha.*²²⁶

Přes některé odlišnosti v kompozici příběhu mají všichni kronikáři shodnou etymologii názvu Praha podle člověka tesajícího práh.

Kosmovo podání téměř doslovně parafrázuje Giovanni Marignola a opat Neplach. U Neplacha si však můžeme povšimnout anachronismu, totiž Libuše věští založení Prahy *v přítomnosti svého muže Přemysla a mnoha jiných*

²²⁴ DAŇHELKA, J., HÁDEK, K. a HAVRÁNEK, B. (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1*, 1988, s. 149.

²²⁵ TAMTÉŽ, s. 150.

²²⁶ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 274.

z pražské obce...²²⁷ V latinském originále ...*presente viro suo Przyemisl et multis aliis de civitate Pragensi...*²²⁸

19. Dvě olivy

Věštba se týká svatého Václava a svatého Vojtěcha, dvou patronů českých zemí. Kosmas ji uvádí v souvislosti se založením Prahy: „*V tomto hradě někdy v budoucnosti vzejdou dvě zlaté olivy, jež svými vrcholy proniknou až do sedmého nebe a po všem světě budou zářiti svými divy a zázraky. Budou je obětmi a dary ctíti a jim se klaněti všechna pokolení země české a ostatní národové. Jedna z nich bude slouti Více sláv, druhá Voje útěcha.*“²²⁹

Dalimilova verze se v případě založení Prahy i věštby Václava a Vojtěcha přidružuje Kosmovy kroniky, pouze pořadí proroctví je obrácené.

„*Pomněte všichni slova mého!*

Vyndeta dvě olivě z pramene mého,

Václav bude jmě olivě prvej

a Vojtěch olivě druhěj.

Tě ot pokolení mého

vzendeta až do království nebeského.

Tě to miesto osvětíta

a, již pohřebena jsúce, svú zemi obráníta.“²³⁰

Pulkava obohacuje Kosmovo podání o podrobnější vysvětlení motivů oliv a prahu. *To se stalo v budoucnosti po dlouhé době. Neboť slavný kníže království českého, proslulý mučedník Wenceslaus, což se ve slovanské řeči řekne Václav a překládá Magna gloria [Velká sláva] a blahoslavený Vojtěch mučedník, druhý pražský biskup, jehož jméno se překládá Consolatio exercitus [Útěcha vojsk], vykvetli ve jmenovaném hradě. Jak biskup v působení duchovním, tak kníže v působení světském, prošli pozemským životem tak, že s palmou mučednictví dosáhli království nebeského. Ve zmíněném hradě je take ukryto a zbožně uctíváno tolik těl a ostatků svatých apoštolů, mučedníků, vyznavačů a panen, i jiné relikvie utrpení Páně a slavné Panny matky Marie, že se Kristovi věrní z království*

²²⁷ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 537.

²²⁸ Dle latinského originálu Neplachovy kroniky, citovaného dle: EMLER Josef (ed.). *Fontes Rerum Bohemicarum III. Neplacha, opata Opatovského, krátká kronika římská a česká*. Czech medieval sources online [online databáze] © 2014 [cit. 2014-06-25]. Dostupné z: <http://147.231.53.91/src/?s=v&cat=11&bookid=142&page=497>.

²²⁹ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 27.

²³⁰ DAŇHELKA, J., HÁDEK, K. a HAVRÁNEK, B. (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila I*, 1988, s. 149–150.

*i mnoha krajin a celého světa sbíhají u prahů těchto svatých a u onoho prahu, kde vládnu hodnosti biskupská i královská, právě tak v soudu duchovním, jakož i světském. Proto byl hrad po zásluze pojmenován limen, což se ve slovanském jazyce říká práh, a zkomoleným slovem je cizinci nazýván Praha.*²³¹

Marignola sice na odpovídajícím místě své kroniky kopíruje v podstatě Kosmovu verzi, ale v úvodu ke svému dílu, zřejmě ve snaze zavděčit se zadavateli, nalezneme trochu jiné vysvětlení motivu dvou oliv. Nejprve objasňuje jména Karlových rodičů. Elišku Přemyslovnu coby nejmladší dceru přirovnává k Libuši, která *...získala pro sebe a pro muže, jehož si zvolila, knížectví a české vévodství, tak i tato Eliška obdržela království pro sebe a pro muže předurčeného jí nikoli člověkem, ale Bohem. Neboť podle výkladu jména [Elisabeth] se toto vzniklé spojení dá označit jako Boží dar.*²³² Dále kronikář odvozuje Eliščino jméno od Helisanů neboli Slávů (Slovanů), Beth potom prý v hebrejštině znamená dům. *Správně je tedy Eliška zvána dům Elysský. Do tohoto domu vstoupil Jan, což znamená milost... Jestliže se tedy spojuje sláva s milostí, potomstvo, které se rodí, se po zásluze jmenuje „převyšující slávu“ podle proroctví věštkyně Libuše, která předpověděla, že první výhonek jejího potomstva bude nazýván „převyšující slávu“ celé své krve a svého rodu nebo „větší sláva“ domu. Kdo tedy může být větší slávou domu slovanského kmene, než slavný potomek nejjasnější Elišky, Karel, římský císař a vždy rozmnožitel, dědic Českého království!*²³³

Neplach proroctví o dvou olivách zcela vynechává.

20. Dívčí válka

Protože je tato látka samostatným dějem, který se již nevztahuje k dynastické pověsti, zmíníme se o ní jen okrajově a bez podrobnějšího rozboru jejích jednotlivých částí.

U Kristiána se příběh nevyskytuje, pouze najdeme zmínku, že předkové *sloužili modlám a bůžkům a bujně slavili oběti podle pohanských obyčejů.*²³⁴

Kosmas charakterizuje „mužské“ chování dívek; popisuje založení Děvína a Chvrastenu, který určuje jako dnešní Vyšehrad. Následují třídní slavnosti mládeže ukončené zapálením hradu dívek. Kronikář následně konstatuje, bez

²³¹ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 274.

²³² TAMTÉŽ, s. 456.

²³³ TAMTÉŽ. Pozn. Karel IV. byl křtěn jako Václav, jméno Karel přijal při biřmování během své výchovy ve Francii po svém strýci a kmotrovi Karlu IV. Sličném.

²³⁴ LUDVÍKOVSKÝ, J. (ed.). *Kristiánova legenda*, 2012, s. 19.

patrné souvislosti, že *od té doby po smrti kněžny Libuše jsou naše ženy pod mocí mužů.*²³⁵ Kníže Přemysl v příběhu o dívčí válce nijak nevystupuje.

Dalimil naopak látku začíná Libušinou smrtí, Přemysl nakonec staví Vyšehrad a pomáhá svým mužům dívky přemoci:

*Pak skonče svůj život Libušě,
pohřebu ji ve vsi, jjež diechu Libušě.
Potom jejie knieně válku počechu
a právě podobnú k smiechu.*²³⁶

Jednalo se zřejmě o rituál, který se v nějaké formě udržel ještě v Kosmově době, ale Dalimilovi už byl časově vzdálený, tedy neznámý a ten jej přetransformoval do skutečné války mezi muži a ženami, přičemž vytvořil další postavy, snad na základě znalostí germánské epiky. Například Ctirad a Šárka totiž dle V. Karbusického odpovídají postavám Sigurda a Sigrdrífy z Eddy.²³⁷ Dalším odkazem na germánské mýty je zmínka o ztrátě síly dívek ve chvíli, kdy ztrácí panenství (v důsledku zrady) – pokoření magické moci virginity je ve středověké literatuře častým motivem:

*Naleze to mužská nevěrná rada:
Pozvavše za mírem mocnějších do Vyšehrada,
mnoho dievek pohanichu
a za pravým mírem cti jě zbavichu.
Ty ihned sílu a udatstvie ztratichu
a hanbú sě viac do Děvína nevrátichu.*²³⁸

Faktem ovšem je, že Dalimil pracoval s volnou invencí a text si bez rozpaků domýšlel tak, aby mu vyšly rýmy, dotvářel to, co Kosmas jen naznačil, v zájmu logické ucelenosti příběhů. Například jako příčinu války uvádí, že dívky chtěly vládnout zemi a požadovaly, aby se muži drželi rádla. Celý příběh dívčí války je v Dalimilově verzi velmi rozsáhlý, zmíníme zde tedy jen stručně jeho obsah. Dívky založily pevný hrad jménem Děvín a za kněžnu si zvolily Vlastu. Na hradě se začaly cvičit v jízdě na koni a v boji, přičemž muži se tomu zpočátku jen smáli jako dívčímu rozmaru. Přemysl měl varovný věštecký sen a své pány varoval, ti se mu

²³⁵ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 28.

²³⁶ DAŇHELKA, J., HÁDEK, K. a HAVRÁNEK, B. (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1*, 1988, s. 161.

²³⁷ KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny*, 1995, s. 64.

²³⁸ DAŇHELKA, J., HÁDEK, K. a HAVRÁNEK, B. (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1*, 1988, s. 233.

však také vysmáli. Zanedlouho dívčí vojsko drancovalo z hradu okolí a dívky pobíjely muže. Vypravili se tedy muži i přes Přemyslovu radu na Děvín je potrestat, ale byli v bitvě poraženi a jen málo se jich zachránilo v blízkém lese. Nakonec Přemysl postavil ze dřeva tvrz Vyšehrad, odkud napadal nedaleký Děvín, ovšem dívky byly vždy včas varovány. Naopak mnoho mužů padlo do léčky, dívky na ně číhaly a pobíjely je. Mezi tyto lsti patří i příběh o Ctiradovi a Šárce. Následně vyhlásily dívky vládkyní Vlastu, přičemž muži se měli držet pluhu a poslouchat ženy. Přemysl se však rozzlobil, svolal tajný sněm a v následující bitvě jsou ženy a dívky poraženy, muži se jim krvavě mstí. Děvín je pobořen.

Zajímavé jsou Dalimilovy mravokárné zmínky o opilství mužů, odrážejí kronikářův celkový postoj k rozvrácenosti doby, ke zkaženosti, zženštilosti jeho současníků, touží po starých hrdinských časech:

Vecě Vlasta: „Kterát' leží na nich moc?

Zapíjejí se na každú noc.

Když nad nimi svítězímy,

co chtiece z nich učinímy.²³⁹

...

Pak sobě slíbichu vieru,

Vlasta jim da v pití smieru,

aby tlustosti zbyly,

čerstvy a múdry byly.²⁴⁰

Rovněž Přibík Pulkava z Radenína kompozičně klade dívčí válku do časů po smrti kněžny Libuše (pohřbívá ji jednou na hradě Libuš u Labe, podruhé na Vyšehradě, který postavila) a obohacuje ji o některé motivy (Vlasta podá pannám jakýsi nápoj, takže začnou nenávidět všechny muže), jiné pozměňuje. Celkově se však přidržuje Dalimilovy verze.

Marignola se vrací ke Kosmovu pojetí dívčí války. Dívky se chovají jako muži, vybudují si hrad Děvín, soupeří s chlapci v bitvách, které ale dopadají nerozhodně. Chlapci zakládají Vyšehrad. Nakonec se domluví na třídních hodech, mladíci však dívky přepadnou a hrad jim spálí. Opět je zmíněno, že od těch dob byly ženy

²³⁹ DAŇHELKA, J., HÁDEK, K. a HAVRÁNEK, B. (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1*, 1988, s. 136.

²⁴⁰ TAMTÉŽ, s. 172.

podrobeny moci mužů, ale hlavně proto, že *nedlouho potom zemřela kněžna Libuše a po ní také Přemysl, první kníže, který ustanovil Čechům zákony.*²⁴¹

Neplach o dívčí válce vůbec nevypravuje.

21. Nástupnictví knížat přemyslovského rodu až po Bořivoje

Kristián ještě nezná jména Přemyslových pohanských nástupců, zmiňuje se až o Bořivojovi, který byl pokřtěn. *A když byli takto konečně vysvobozeni z rozličných ran morových, stavěli si v čelo po svrchu řečeném knížeti vladaře neboli vévody z jeho potomstva, sloužíce modlám a bůžkům a bujně slavíce oběti podle pohanských obyčejů, až nakonec vláda nad tou zemí připadla jednomu z rodu těchto knížat, jménem Bořivojovi.*²⁴²

Kosmas vyjmenovává po Přemyslově smrti řadu jeho nástupců: Nezamysl, Mnata, Vojen, Vnislav, Křesomysl, Neklan a Hostivít. Neví o nich však nic bližšího a odbývá je jednoduchými komentáři. Bližší informace uvádí až v případě Bořivoje. *O životě a stejně i o smrti těchto knížat se mlčí, jednak že jsou oddáni břichu a spaní, nevzdělaní a neučení, podobali se dobytku, takže zajisté proti přírodě tělo bylo jim k rozkoši, duše na obtíž; jednak i proto, že nebylo toho času, kdo by perem zachoval paměti jejich skutky. Ale pomlčme o těch, o nichž se mlčí...Hostivít zplodil Bořivoje, jenž první z knížat byl pokřtěn od ctihodného Metoděje, biskupa Moravského za časů císaře Arnulfa a krále moravského Svatopluka.*²⁴³

Následně však kronikář dodatečně vkládá ke knížeti Neklanovi příběh o lucké válce, a to i přes to, že předtím výslovně uvedl, že o žádném z knížat mu není nic známo. Kosmas píše, že se o ní doslechl v nějaké pověsti.²⁴⁴

Dalimil staví kompozici jinak, zřejmě ve snaze vyhnout se tak násilnému připojení příběhu lucké války, jaké vidíme na první pohled u Kosmy. Drží se v podstatě Kosmovy verze až po Křesomysla, pouze se dvěma drobnými změnami. Za prvé konstatuje předávání trůnu z otce na syna, zřejmě šlo o odraz zavedení primogenitury²⁴⁵ na českém královském trůnu ve 13. století.²⁴⁶ Druhou

²⁴¹ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 461.

²⁴² LUDVÍKOVSKÝ, J. (ed.) *Kristiánova legenda*, 2012, s. 19.

²⁴³ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 28.

²⁴⁴ V latinském originále *quod referente fama audivimus* – citováno dle: EMLER Josef (ed.). *Fontes Rerum Bohemicarum II. Kosmův letopis český s pokračovateli*. Přeložil V. V. Tomek. Czech medieval sources online [online databáze] © 2014 [cit. 2014-06-25]. Dostupné z: <http://147.231.53.91/src/?s=v&cat=11&bookid=169&page=36>.

²⁴⁵ Primogenitura je forma následnictví, dědický řád, kdy panovnický titul dědí prvorozený mužský potomek vladaře. Předtím byl v českých zemích uplatňován seniorát, tedy právo nejstaršího člena rodu na vládu bez

změnou oproti Kosmovi je Vojenovo rozdělení země dvěma synům, Vladislav získává Lučsko a Uněslav Čechy.

*Potom snide kněz Přemysl,
po něm by knězem jeho syn Nezamysl,
po něm Mnata knězem bieše
po tom syn jeho, ten Vojen slovieše.
Ten synoma zemi rozdělí,
za života jě odděli.
Lučsko da Vladislavovi,
české kněžstvo Uněslavovi.*

...

*Uněslav po otci knězem byl,
ten jest v krátcě života zbyl.
Po něm byl knězem Křizomysl, syn jeho.
Ti všichni neostavili jména dobrého;
nebo biechu jich hlúpi nravi
a pro to o nich písmo nic nepraví.²⁴⁷*

Následně Dalimil klade vládu knížete Neklana, popisuje jej jako nepřilíš statečného, ale moudrého panovníka. Opět si můžeme povšimnout kritiky soudobých nešvarů, například nemoudrého a zbytečného vyhledávání pútek a jejich řešení silou. Za ideál je však považován vládce nejen moudrý, ale též statečný, který se nebojí bojovat za čest svou i své země.

*Neklan vsta po Křizomyслу,
ten bieše dobrého smyslu.
Jeden do sebe nedostatek jmieše,
že ovšem neudaten bieše.²⁴⁸*

Když si takto kronikář připravil půdu, vypráví o lucké válce. Kompozice příběhu je tak plynulejší než u Kosmy. Nalézáme pouze malou nelogičnost, poněvadž by Neklan bojoval s bratrem svého dědečka – prastrýcem Vladislavem.

ohledu na linii nebo blízkost příbuzenství. V českých zemích byl stařešinský řád zaveden Břetislavem I. roku 1054.

²⁴⁶ Primogenitura vystřídala seniorát, když Přemysl Otakar I. určil nástupcem na trůně svého syna Václava I. (1216). Cílem bylo odstavit od vlády příslušníky vedlejších větví rodu (olomoucké a Děpoliců).

²⁴⁷ DAŇHELKA, J., HÁDEK, K. a HAVRÁNEK, B. (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila I*, 1988, s. 247.

²⁴⁸ TAMTÉŽ, s. 251.

Dalším českým knížetem byl Hostivít, Neklanův syn.

*Neklan dva syny jmieše,
staršiemu Hostivít jmě bieše,
mladší jmě Děpolt²⁴⁹ jměl,
ten Zličsko za svůj vzal otdiel.*

...

*Potom Neklan s světa snide,
jeho syn Hostivít na jeho stolec vnide.²⁵⁰*

O Hostivítovi vypravuje jediný Dalimil historku, týkající se vzniku jména hradu Klepý. Lučané pod vedením jakéhosi Levy z Vladislavova rodu znovu povstali, vybudovali si hrad, Hostivít tento hrad oblehl a chtěl je vyhladovět. Lučané s Pražany svedli boj, byli poraženi a prchali do bezpečí. Na hradě je ale posměšně přivítaly jejich ženy poklepáváním na sukně, aby se šli schovat. Zahanbení Lučané se vrátili a Pražany pobili.

*Pro taký klep nelepý
tomu hradu vzděchu Klepý.²⁵¹*

Následuje pak vláda Bořivoje, prvního pokřtěného českého knížete. Je zde zmínka o podřízenosti českého knížectví Moravě.

*Kněz Hostivít potom snide,
Bořivoj na otcov stolec vnide.
Tehdy Svatopluk u Moravě králem bieše
a kněz český jemu slúžieše.²⁵²*

Co se Pulkavovy verze týká, má v podstatě tutéž podobu jako Dalimilova. Opět má Vojen dva syny, Vnislava a Vlastislava, mezi něž rozdělí českou zemi. Ovšem Pulkava se snaží odstranit Dalimilovu nelogičnost, totiž že by Neklan bojoval se svým prastrýcem a přidává Vlastislavova potomka Vladislava: *Z tohoto Vlastislava pak vzešel Vladislav, který časem svedl mnoho bitev s českým knížetem Neklanem, jak bude pověděno v následujícím líčení.²⁵³* Ovšem v samotném příběhu je opět jméno Vlastislav.

²⁴⁹ Děpolt I.(1120 – 1167) byl zakladatelem vedlejší přemyslovské větve, druhorozeným synem českého knížete Vladislava I. Tato větev vymírá ve 13. století (1247).

²⁵⁰ DAŇHELKA, J., HÁDEK, K. a HAVRÁNEK, B. (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1*, 1988, s. 299.

²⁵¹ TAMTÉŽ.

²⁵² TAMTÉŽ, s. 308.

²⁵³ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 278.

Pulkava také přidává odůvodnění toho, proč o knížatech až po Křesomysla není nic známo, oproti předchozím kronikářům přitom již vynechává zmínku o pohanské víře (respektive nevzdělanosti či hloupých mravech). *Ti všichni vládli české zemi v míru a v kronikách nejsou zapsány žádné jejich velké činy.*²⁵⁴

Další změnou v kompozici oproti Dalimilovi je předřazení jmen Neklanových potomků lucké válce. *Potom však vládl v zemi Křesomyslův syn zvaný Neklan... Za své vlády měl dva syny, jednoho Hostivíta, druhého Děpolta. Hostivítovi po smrti určil české knížectví, Děpoltovi zase odkázal území zličské, které se nazývá kouřimské. Za jeho časů také Vlastislav, kníže lučský... vedl převeliké války s Čechami a porazil je v mnoha bitvách,... A ze všech těch válek bude nyní vylíčena jeho válka poslední.*²⁵⁵

Po lucké válce následuje zmínka o Neklanově smrti, nástupu jeho syna Hostivíta a nakonec vnuka Bořivoje, jenž byl *zprvu pohan, později pak křesťan.*²⁵⁶ Pulkava též uvádí jako rok křtu 894, tedy ve shodě s Kosmou a datum je pro něj výrazným mezníkem ve skládání kroniky. *Až sem byla tato kronika psána o pohanech, kteří ještě neměli křesťanskou víru, a není dělena podle let Páně; nadále však bude dělena podle let Páně, jak nejlépe bude možno.*²⁵⁷

Marignola postupuje kompozičně jinak. Vypisuje posloupnost všech českých knížat a králů od prvního knížete Přemysla po císaře Karla, načež dodatečně, stejně jako Kosmas, vkládá ke knížeti Neklanovi látku o boji mezi Čechy a Lučany. Následuje opět výklad o Bořivojově křtu.

Neplach pouze vyjmenovává pohanská knížata od Přemysla po Hostivíta a dodává: *Osm bylo těch knížat, ale pohanských, a protože neměli křesťanskou víru, není o nich nic dobrého zaznamenáno. Ať postačí, že jsou známa jejich jména.*²⁵⁸ Děj pokračuje Bořivojem a jeho křtem na Moravě, lucká válka je vynechána, zřejmě ji kronikář nepovažoval za důležitou. *...nastoupil v Čechách po pohanských knížatech jakýsi kníže jménem Bořivoj.*²⁵⁹

Vladimír Karbusický vyslovil ohledně jmen bájných knížat přemyslovské dynastie zajímavou teorii, která však není obecně uznávána vědeckými kruhy. Totiž, že se nejedná primárně o jména, ale o porušený, chybně čtený a zapsaný

²⁵⁴ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 278.

²⁵⁵ TAMTÉŽ.

²⁵⁶ TAMTÉŽ, s. 279.

²⁵⁷ TAMTÉŽ.

²⁵⁸ TAMTÉŽ, s. 537.

²⁵⁹ TAMTÉŽ.

text – koruptelu, vztahující se k bojům českých kmenů s východofranskou říší v polovině 9. století, jak je zaznamenávají Fuldské anály. Svou domněnku se snažil doložit rozbořem lingvistickým i versologickým. Pokusil se rekonstruovat výchozí text, z něhož byla zřejmě koncem 11. století vytvořena jména a k nim příběhy. Sousednost jmen Crocco, Kazi, Tetka, Lubossa, Premizl, Nezamizl, Menata, Vojen, Unezlau, Crezomisl, Neclan, Gostivit²⁶⁰ se podle této teorie vyvinula z chybného čtení textu, který mohl původně znít takto:

*Krok´ kazi Theth, lubo přemyšl
nezamyšl(a)m(e)nat(ě) vojn(y) ni zla,
kr´z(u) mys(ě) neklan (ame), gosti vít (áme)*²⁶¹

Pokud bychom text chtěli převést na dnešní češtinu, zněl by přibližně *Zastav krok, Teute, přemýšlej, nezamýšlíme na tě vojny ani zla. Kříži my se neklaníme, hosty vítáme.*²⁶²

Své předpoklady Karbusický opírá o neexistenci podobných jmen přemyslovského rodokmenu v jakýchkoli pramenech české i evropské provenience, o jejich lingvistickou utvářenost, odporující všem skutečně používaným jménům raných dějin. Dovojuje, že seznam byl sestaven uměle cca koncem 11. století a bez použití existujícího fondu osobních jmen. Pouze vyšší prostředí přemyslovského dvora mohlo mít ideologický zájem na vytvoření rodokmenu od Přemysla po Bořivoje.²⁶³

22. Lucká válka

Do kompozice Přemyslových nástupců až po Bořivoje je u všech kronikářů (kromě Kristiána a Neplacha, kteří ji nezmiňují) vložen příběh o lucké válce, rozdíl je v plynulosti návaznosti na předchozí děj. Nejnápadnější je šev u Kosmy, který luckou válku vkládá až dodatečně, i když před tím prohlásil: *O životě a stejně i o smrti těchto knížat se mlčí... jednak i proto, že nebylo toho času, kdo by perem zachoval paměti jejich skutky.*²⁶⁴

²⁶⁰ Jména citována dle: EMLER Josef (ed.). *Fontes Rerum Bohemicarum II. Kosmův letopis český s pokračovateli*. Přeložil V. V. Tomek. Czech medieval sources on-line [online databáze] © 2014 [cit. 2014-06-25]. Dostupné z: <http://147.231.53.91/src/?s=v&cat=11&bookid=169&page=35>.

²⁶¹ KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny*, 1995, s. 247.

²⁶² TAMTÉŽ, s. 237.

²⁶³ TAMTÉŽ, s. 216–257.

²⁶⁴ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 28.

Tento šev se pokusil trochu zahladit Dalimil, když příběh vkládá rovnou ke zmínce o knížeti Neklanovi, za jehož vlády prý válka proběhla a teprve potom vykládá o Hostivítovi a Bořivojovi.

Pulkava luckou válku považuje v podstatě za vzpouru. *Za jeho časů také Vlastislav, kníže lučský... vedl převeliké války s Čechami a porazil je v mnoha bitvách, ačkoli pocházel z rodu českých knížat a dostal své knížectví v Čechách.*²⁶⁵

Kompozice a lokalizace příběhu o lucké válce je téměř totožná u všech čtyř kronikářů (Kosmas, Dalimil, Přibík Pulkava z Radenína a Giovanni Marignola), v podstatě je zachováno Kosmovo podání bez výraznějších změn.

Velmi podrobně se rozboru lucké války věnuje V. Karbusický,²⁶⁶ dokládá příbuznost motivů a souvislosti s evropskými středověkými hrdinskými zpěvy (Thidreksága, Píseň o smrti Ermanarichově, Píseň o Rolandovi), mezi něž ji (z žánrového hlediska) zařazuje. Rozebírá řadu pohanských i křesťanských prvků a zabývá se i datací vzniku příběhu.²⁶⁷ Tato látka je však již mimo rozsah naší práce, proto zde jen velmi stručně v heslech nastíníme osnovu příběhu, v podstatě totožnou ve všech námi zkoumaných kronikách.

- i. bitva na poli zvaném Tursko mezi Čechy a Lučany (Žatčany)
- ii. rozdělení Žatecka na pět krajín podle jejich polohy – původ názvu Lučsko
- iii. kníže Vlastislav – bojovný, statečný a lstivý, časté války proti Čechům
- iv. hrad Vlastislav mezi dvěma vrchy – Medvězí a Přípek, na pomezí dvou krajů – bílinského a litoměřického
- v. jeho cílem bylo dobýt celé Čechy
- vi. svolání vojska, vyhlášení války Čechům
- vii. pastorek a vědma – macecha, varování a rada jak se zachovat v bitvě aby přežil
- viii. vystrašení Češi žádají o radu věštyni, ta radí obětovat osla a dát ho sníst vojsku
- ix. bázlivý Neklan se ukrývá na hradě
- x. místo Neklana jde v jeho zbroji a na jeho koni do bitvy statečný Tyr (Styr, Sder)

²⁶⁵ BLÁHOVÁ, M. aj. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.*, 1987, s. 278.

²⁶⁶ KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny*, 1995, s. 106–157.

²⁶⁷ TAMTÉŽ, s. 136–143.

- xi. Tyr promlouvá k vojsku – nepřítel bojuje za slávu a zisk cizího majetku, Češi za svobodu a své rodiny.
- xii. bitva, vítězství Čechů
- xiii. Tyrova smrt
- xiv. pastorkův návrat a naplnění proroctví – protivníkem jehož zabil, byla jeho žena
- xv. Češi zpustoší Lučsko
- xvi. ušetření Vlastislavova syna, jeho usídlení na hradě Drahůš, svěření do péče vychovatele Durynka původem ze Srbska
- xvii. Durynk úkladně zavraždí svého svěřence
- xviii. přinese Neklanovi dar – hlavu chlapce, kterého zavraždil
- xix. očekává odměnu, ale kníže mu řekne, *já jsem směl zabít svého nepřítele, ale ty nikoli svého pána.*²⁶⁸ Za odměnu si může Durynk zvolit jednu ze tří smrtí.
- xx. coby zrádce – Jidáš se oběsí na olši.

Vidíme tedy, že rozsahem je příběh lucké války obdobný látce o mytickém původu přemyslovské dynastie, je však mnohem ucelenější. Spekuluje se, zda se jedná o Kosmovo zpracování ústně předávaného vyprávění (epického zpěvu) o nějaké reálné události, ovšem proběhnuvší v jiném čase, než do jaké jej Kosmas klade. Domníváme se v souladu s názorem V. Karbusického,²⁶⁹ že by mohlo jít o 10. století a války regionálních kmenových knížectví.

²⁶⁸ HRDINA, K. *Kosmova kronika česká*, 1949, s. 36.

²⁶⁹ KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny*, 1995, s. 129, 147–149.

4 PRAKTICKÁ APLIKACE ZNALOSTÍ PŘI VÝUCE NA 2. STUPNI ZŠ.

Staré pověsti české – POJĎTE A POSLYŠTE POVĚSTI DÁVNÝCH ČASŮ...

1. Specifikace

- Ročník – určeno pro 2. stupeň ZŠ, 7. ročník, případně 2. ročník víceletého gymnázia.
- Organizační forma – skupinové a kooperativní vyučování, jedna třída
- Metody vyučování – vypravování, práce s textem, diskuse, samostatná práce, exkurze, didaktické hry (abeceda pojmů), výuka dramatem, projektová výuka
- Počet žáků – 6 skupin po 3 – 6 žácích
- Časová dotace – 12 vyučovacích hodin (2 hodiny dějepisu a 2 hodiny literatury týdně) a domácí příprava
- Předměty – český jazyk a literatura, dějepis
- Mezipředmětové vztahy – zeměpis, výtvarná výchova, hudební výchova, informatika, matematika, výchova k občanství
- Průřezová témata – Osobnostní a sociální výchova (kooperace, kreativita, komunikace, řešení problémů, hodnoty a postoje), mediální výchova (kritické čtení a vnímání mediálních sdělení, vnímání autora mediálních sdělení, tvorba mediálního sdělení, práce v realizačním týmu) multikulturní výchova (kulturní rozdíly, lidské vztahy, etnický původ), výchova demokratického občana (občan, občanská společnost a stát)
- Klíčové kompetence rozvíjené projektem – k učení, komunikativní, sociální, občanské a k řešení problémů
- Cíl projektu – žáci získají povědomí o nejstarších českých pověstech a o využití jejich motivů ve výtvarném, hudebním a dramatickém zpracování během 19. a 20. století
- Očekávané výstupy – mapa, divadelní představení, referát, školní konference, prezentace v programu Powerpoint.

2. Rozvržení do hodin

1. Motivace, úvod

- poslech (CD Staré pověsti české – ve výběru a scénáristické úpravě režiséra Jana Fuchse, čte Zdeněk Svěrák)
- losování jmen (lístečky) ze starých pověstí (Čech, Lech, Krok, Tetka, Kazi, Bivoj, Libuše, Chrudoš, Štáhlav, Přemysl, Vlastislav, Neklan, Tyro, Straba, Durynk, Vlasta, Šárka, Ctirad, Horymír, Šemík, Křesomysl, Nezamysl, Mnata, Vojen, Vnislav, Hostivít.)
- úkol: do další hodiny na papír napsat krátkou informaci o svém jméně – koho představuje, na základě úryvků z filmu a domácí četby (znají pověsti již z 1. stupně ZŠ)
- loutkový film Jiřího Trnky (celkem 91 minut, úryvky)

2. Moje postava

- představení se ostatním – přečtení informací o jméně, které si žák vylosoval
- rozřazení se žáků do skupin podle vylosovaných jmen – přibližně podle pověsti kam dotyčný patří
 - A. Čech, Lech, Krok, Tetka, Kazi, Bivoj
 - B. Libuše, Chrudoš, Štáhlav, Přemysl
 - C. Vlastislav, Neklan, Tyro, Straba, Durynk
 - D. Vlasta, Šárka, Ctirad
 - E. Horymír, Šemík, Křesomysl
 - F. Nezamysl, Mnata, Vojen, Vnislav, Hostivít
- úkol – připravit si dramaturgii své pověsti, mají na to 2 týdny, hlavní zdroj informací – Alois Jirásek, Staré pověsti české, adaptace Aleny Ježkové Staré pověsti české a moravské. Domácí příprava

3. Mapa

- vyhledají ve skupině místa, týkající se jejich pověsti, dostanou mapu Čech a tato místa do ní zakreslí. Skupina knížat (F) zjistí místa archeologických vykopávek – velká hradiska z této doby. Příklady: Stadice, Vyšehrad, Říp, Libušín, Šárka, Tetín, Drahůš, Žatec, Vlastislav, Stradonice, Závist u Zbraslavi, Rubín u Podbořan, Levý

Hradec, Budeč, Praha. Výsledná velká mapa je jedním z výstupů projektu.

- abeceda pojmů – vypíše co nejvíce pojmů z pověstí ke každému písmenu, bude se doplňovat i během dalších hodin.

4. Literární teorie

- Co je to pověst
- Jaké pověsti ještě znají
- Úkol – zjistit jestli se nějaká pověst vztahuje k jejich rodnému městu, významnému místu v okolí či kraji (v závislosti na regionu školy) a tuto pověst převyprávět ostatním
- Didaktická hra – vylosují si lísteček s pojmem a je jejich úkolem popsat pojem (předmět, figuru) tak, aby ostatní poznali, o co se jedná (příklad – pluh, otká, Šemík...)

5. Prameny historického poznání

- metoda řízeného rozhovoru.
- odkud Jirásek čerpal, jaké jsou všeobecně historické prameny, z nichž se dozvídáme o minulosti
- kde se s těmito prameny můžeme seznámit
čím se zabývá archeologie, co nalezneme v muzeu.

6. Exkurze (v závislosti na regionu školy)

- Kladno – Libušín, Budeč
- Praha – Vyšehrad, Pražský hrad, Děvín, Šárka
- Plzeň – Tetín, Praha, Závist u Zbraslavi, Stradonice
- Severní Čechy – Vlastislav, Drahúš, Stadice, Rubín u Podbořan

7. Život starých Slovanů

- hledání podkladů (internet) pro referát, každá skupina zpracuje jednu oblast, kterou si vybere: oděv, strava, řemesla, kultura, náboženství, vojenství

8. Život starých Slovanů

- přednesení referátů
- možnost návštěvy skupiny oživé historie, věnující se Slovanům

9. Odkaz pověstí pro kulturu 19. a 20. století

- výtvarné, hudební a divadelní ztvárnění tématu: obrazy Alfonse Muchy, Mikoláše Alše, Václava Brožíka, hudba Bohumila Smetany, dramaturgie vážné i nevážné – Dívčí válka F. R. Čecha
- prezentace v programu Powerpoint s výkladem učitele
- informace o rukopisech Zelenohorském a Královédvorském, společná četba skladby Chrudoš a Šťáhlav.

10. Předvedení dramaturgie pověsti

11. Předvedení dramaturgie pověsti

12. Shrnutí a hodnocení – písemné

- co se dařilo a nedařilo
- co je bavilo
- pět slov charakterizovat, co jim zůstalo v paměti: sloveso, dvě podstatná a dvě přídavná jména

ZÁVĚR

Cílem práce bylo popsat vývoj látek vyprávěcích o původu přemyslovské dynastie, respektive sledovat proměny motivů v jednotlivých pramenech od první zmínky v Kristiánově legendě po kroniky psané v druhé polovině 14. století za vlády Karla IV. Po porovnání jednotlivých verzí jsme zjistili, že každý z autorů si pověst přizpůsobil vnímání své vlastní doby, a tak jednoznačně platí, že zmiňované látky nejsou ani tak pramenem pro dobu, o níž by chtěly vyprávět, ale daleko spíše pro dobu, v níž byly zapsány. Také je velmi důležité sociální zařazení autora, které se v jeho díle zřetelně odráží – kanovník svatovítské kapituly Kosmas, zřejmě příslušník šlechtického stavu Dalimil, světský duchovní Přibík Pulkava z Radenína, italský cestovatel a papežský legát Giovanni Marignola či opat Neplach.

Nejstarší a nejstručnější je podoba pověsti u Kristiána (pomineme-li analistického Neplacha, zestručňujícího v podstatě Kosmovu verzi). Pouze u Kristiána nalezneme jako příčinu hledání knížete a založení města mor, spíše tedy hladomor. Radí jakási bezejmenná věštkyně, kterou Kosmas pojmenoval Libuše, ubral motiv moru, přidal scénu Libušina soudu atd. – vzorem mu byla možná soudobá postava Matyldy Toskánské, jak podrobněji rozebírá Vladimír Karbusický.

Mladší autoři postupně přidávali nové motivy či obohacovali ty stávající na základě inspirace v soudobém dění – například nacionální akcent u Dalimila, zmínka o nerostném bohatství země u Marignoly vyplývající z počátků těžby stříbra ve 13. století a jejím rozvoji ve století 14., případně aktualizace motivu Vyšehradu v době Karla IV. Původní Kosmův Chvrasten – protiváha Děvína z dívčí války – se totiž u Přibíka Pulkavy mění na sídlo samotné Libuše, odkud později spolu s Přemyslem vládne Čechám a údajně je zde i pohřbena. V době Karla IV. totiž došlo k významné rekonstrukci a přestavbě Vyšehradu. Roku 1330 zde zemřela Karlova matka Eliška Přemyslovna. Dokonce dle Korunovačnického řádu českých králů, který Karel IV. sepsal, začínají obřady předvečer korunovace právě na Vyšehradě. Je zřejmé, že šlo o snahu přihlásit se k návaznosti na tradici přemyslovské dynastie. Obdobně jsou aktualizovány pasáže o doorání pole či lískových prutech – jednou kdyby Přemysl pole dooral, nebude v zemi hlad (takřečený Dalimil), podruhé by jeho rod vládl v zemi trvale, protože však poslové

přišli příliš brzy, Přemyslovci vymřou (Pulkava z Radenína)... Dále nás zaujala například proměna sociálního zařazení posílů k Přemyslu Oráčovi, zde je jasně vidět vývoj rozvrstvení společnosti. U Kosmy jsou to *sedláci* (v latinském originále *rusticis*), u Dalimila *zeměné* či *páni*, u Pulkavy již *velmoži* (v latinském originále *magnates*). Podobných zajímavých drobností však najdeme mnoho.

Výrazným rysem jednotlivých verzí dynastické pověsti je jejich vzájemná podobnost. Najdeme i doslovná převzetí celých pasáží. Imitace předloh je typickým rysem středověké literatury. Nelze sice přesně určit, kdo co od koho opsal, ale všimli jsme si například, že kronika Přibíka Pulkavy z Radenína kombinuje velmi často pasáže Kosmovy a Dalimilovy. Je však možné, že byl použit pramen, který my neznáme, poněvadž se nedochoval.

Pokusili jsme se rovněž vyjádřit k problematice žánru tzv. českých pověstí, ale bohužel jsme nedospěli k jednoznačnému závěru kromě toho, že se ze žánrového hlediska nemůže jednat o pověst, neboť látky rozhodně nejsou lidového původu, ale pocházejí spíše z okruhu vzdělané vládnoucí vrstvy. Domníváme se, že se jedná o kombinaci více možností. Počátky vládnoucího rodu bylo potřeba konkretizovat, čehož se zhostil autor legendy Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily. Kanovník a děkan svatovítské kapituly Kosmas pak dynastickou pověst umístil do určitého času a prostoru na základě osobní invence, inspirace biblickými motivy, antickou literaturou, vlastní zkušeností, pozapomenutými, avšak stále živými rituály a mýty, případně vkomponováním látky předávané ústní tradicí.

Co se možnosti dalšího výzkumu týká, domníváme se, že pokud nedojde k nějakému zásadnímu objevu archeologického charakteru, jsou možnosti v zásadě téměř vyčerpány a pohybují se v rovině jazykovědných a literárněvědných konstrukcí. Tematika starých pověstí je však stále živá a stále budí výrazné emoce i ve vědeckých kruzích, zejména pak historických. Literatury k problému je dostatek, ale každý z autorů zastává poněkud odlišné stanovisko a situace je bohužel značně nepřehledná.

Pověsti však mají velký pedagogický potenciál, neboť žáci se s nimi seznamují již na prvním stupni ve čtivé Jiráskově podobě, a máme za to, že mohou být zdrojem motivace a podporou klíčových kompetencí při výuce různých předmětů na druhém stupni, ať se jedná o dějepis, výchovu k občanství či literaturu, výtvarnou výchovu či hudbu, protože tyto texty byly zejména v 19., ale i ve 20.

století zdrojem inspirace pro mnoho uměleckých děl a navíc je možné aplikovat v závislosti na regionu školy řadu místních aktualizací.

RESUME

The aim of the study was to describe the evolution of Přemyslid dynastic myth and transformation of their motives in the individual sources from the 10th to the 14th century. Given the limited scope does not reflect in detail texts of Girl's War and Lucan War. The thesis summarizes the basic scientific literature on the topic. Finally, it deals with the essence of the genre substances, collectively called Old Czech Legends. In conclusion is solved the potential of the mentioned texts for teaching at the elementary school. The work therefore proposes a project, that should make students acquainted with the significance of these texts for Czech culture particularly the 19th, but also the 20th century.

SEZNAM LITERATURY

- BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*. Praha: Libri, 2000.
- BLÁHOVÁ, Marie a kol. (edd.). *Kroniky doby Karla IV.* Praha: Svoboda, 1987.
- Československá akademie věd. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984.
- DANĚHELKA, Jiří - HÁDEK, Karel - HAVRÁNEK, Bohuslav (edd.). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1*. Praha: Academia, 1988.
- EMLER, Josef - GEBAUER, Jan (edd.). „Fontes Rerum Bohemicarum V. Přibíka z Radenína řečeného Pulkava Kronika česká.“ *Czech medieval sources on-line [online databáze]*. Centrum medievistických studií. © 2014. <http://147.231.53.91/src/?s=v&cat=11&bookid=178&page=52>. (přístup získán 25. 06 2014).
- EMLER, Josef (ed.). „Fontes Rerum Bohemicarum II. Kosmův letopis český s pokračovateli.“ *Czech medieval sources on-line [online databáze]*. Centrum medievistických studií. 2014. <http://147.231.53.91/src/?s=v&cat=11&bookid=169> (přístup získán 09. 06 2014).
- TÝŽ. „Fontes Rerum Bohemicarum III. Neplacha, opata Opatovského, krátká kronika římská a česká.“ *Czech medieval sources on-line [online databáze]*. Centrum medievistických studií. © 2014. (přístup získán 25. 06 2014).
- HRDINA, Karel. *Kosmova kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949.
- CHARVÁT, Petr. *Zrod českého státu 568 - 1055*. Praha: Vyšehrad, 2007.
- KARBUSICKÝ, Vladimír. *Báje, mýty, dějiny. Nejstarší české pověsti v kontextu evropské kultury*. Praha: Mladá fronta, 1995.
- LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav (ed.). *Kristiánova legenda. Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*. Praha: Vyšehrad, 2012.
- MOCNÁ, Dagmar - PETERKA, Josef a kolektiv. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha - Litomyšl: Paseka, 2004.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Staré pověsti české jako historický pramen*. Praha: Československý spisovatel, 1953.
- NÜNNING, Ansgar (ed.). *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, 2006.

- PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě*. Praha: B. Kočí, 1921.
- PETRÁČKOVÁ, Věra - KRAUS, Jiří a kolektiv. *Akademický slovník cizích slov A-Ž*. Praha: Academia, 2000.
- SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*. Praha: Petrklíč, 1997.
- TILLE, Václav. „Přemysl Oráč.“ *Časopis pro dějiny venkova* č. 2 roč. XV., 1928: s. 81-111.
- TŘEŠTÍK, Dušan - SOMMER, Petr - ŽEMLIČKA, Josef. *Přemyslovci. Budování českého státu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009.
- TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmas: studie s výběrem z Kosmovy kroniky*. Praha: Svobodné slovo, 1966.
- TÝŽ. *Kosmova kronika: Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení*. Praha: Academia, 1968.
- TÝŽ. *Mýty kmene Čechů (7.-10. století). Tři studie ke "starým pověstem českým"*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008.
- TÝŽ. *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530-935)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008.
- TUREK, Rudolf. *Čechy na úsvitě dějin*. Praha: Academia, 2000.
- WIHODA, Martin. „Přemyslovský mýtus aneb Kosmův počátek českých dějin.“ *Dějiny a současnost* 30, 2008: s. 37-40.